

Marthe Kristine Nes Bjerva

Syv skyldige sorenskrivere

Embetsmisligheter blant norske sorenskrivere
1846-1857

Masteroppgave i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2022

Marthe Kristine Nes Bjerva

Syv skyldige sorenskrivere

Embetsmisligheter blant norske sorenskrivere
1846-1857

Masteroppgave i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Interessen min for sorenskrivere og embetsmislighetene deres ble allerede vekket da jeg bestemte meg for å skrive bachelor om temaet for tre år siden. Da jeg ikke fikk nok etter å ha skrevet en bacheloroppgave om tematikken, ble det til en masteroppgave også. Først vil jeg takke veilederen min Pål Thonstad Sandvik som allerede fra starten av prosessen var svært oppmuntrende og entusiastisk. Døren hans sto alltid åpen, og jeg har aldri møtt noen som har svart meg på e-post så sent på kvelden. Uten din veiledning hadde ikke denne oppgaven blitt like god. Jeg vil også takke alle medstudenter som har gitt meg gode tilbakemeldinger og tips.

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært utrolig lærerikt og spennende, og til tider også svært utfordrende. Det er en opplevelse jeg ikke ville vært foruten. Til slutt vil jeg gi en stor takk til min gode venn og samboer Idunn Sørensen som ga meg god hjelp med korrekturlesningen, og oppmuntrende ord når jeg trengte det.

Marthe Kristine Nes Bjerva

Trondheim 15.05.2022

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1: INTRODUKSJON.....	4
1.1 PROBLEMSTILLINGER, AVGRENSNINGER OG REDEGJØRELSE FOR VALG.....	6
1.2 HISTORIOGRAFI	7
1.3 KILDER	10
1.4 FRAMGANGSMÅTE OG OPPGAVENS STRUKTUR	13
KAPITTEL 2: SORENSKRIVERNE OG DEN NORSKE STATENS HÅNDTERING AV EMBETSMISLIGHETER.....	14
2.1 ARVEN FRA ENEVELDET OG ENDRINGENE I 1814.....	14
2.2 SENTRALADMINISTRASJONENS GREP MOT EMBETSMISLIGHETER.....	16
2.3 HØYESTERETT SKJERPER STRAFFENE.....	18
2.4 SORENSKRIVEREMBETET.....	19
2.4.1 Lønn og levkår	21
2.4.2 Sorenskrivernes arbeidsforhold.....	22
2.5 HVEM HADDE ANSVARET FOR KONTROLLEN MED SORENSKRIVEREN?.....	24
KAPITTEL 3: SYV SKYLDIGE SORENSKRIVERE MELLOM 1846 OG 1857	27
3.1 OLE ARNDTSEN – «SYNDEREN FORKORTET SITT LIV FØR RETTFERDIGHETEN FIKK ANLEDNING TIL Å SVINGE SITT SVERD»	27
3.2 JOHAN HENRIK CAPPELEN - «VOLDSOMME FORGÅELSER OG DE FREKKESTE BEDRAGERIER» ...	30
3.3 JOHAN CASPAR PREUS – EMBETSFORBRYTEREN SOM FIKK AVSKJED I NÅDE	33
3.4 EDWARD CHRISTIE HEIBERG – «SYK, HYPOKONDER OG NERVESVEKKET PÅ GRUNN AV OVERARBEIDE».....	37
3.5 JENS MUNTHE – «STAKK STEMPELGEBYRER I SIN EGEN LOMME»	40
3.6 FREDERIK DANIEL TIMME – FORSØMMELSE OG SKJØDESLØSHET I EMBETSFØRSELEN	44
3.7 FREDERIK CHRISTIAN HANSEN - KOSTBART KONTORHOLD OG UNDERSLAG	45
KAPITTEL 4: ULIKHETER OG LIKHETER MELLOM MISLIGHETSSAKENE ...	49
4.1 HVEM OPPDAGET EMBETSMISLIGHETENE?	49
4.2 EMBETSFORBRYTELSE I SAMME SORENSKRIVEREMBETE	53
4.3 SORENSKRIVERENS ROLLE SOM FORVALTER AV OVERFORMYNDERIET.....	55
4.4 «ET ULYKKELIG OFFER FOR EN FORDERVELIG MANGEL PÅ ALVORLIG KONTROLL»	60
KAPITTEL 5: MISLIGHETSSAKENE I RETTSSYSTEMET	63
5.1 KRIMINALLOVEN AV 1842 OG HØYESTERETTS SKJERPING AV STRAFFENE	63
5.2 HVA GJORDE AT SAKENE BLE ANKET TIL HØYESTERETT?	66
KAPITTEL 6: OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE TANKER.....	68
6.1 OPPSUMMERING	68

6.2 AVSLUTTENDE TANKER: MOT SLUTTEN AV EN GAMMEL FORVALTNINGSKULTUR?.....	71
KAPITTEL 7: KILDER OG LITTERATUR	76
7.1 KILDER	76
7.2 LITTERATUR	77

Kapittel 1: Introduksjon

«Her vakte det i forrige Uge almindelig Sensation, at Sorenskriveren i Bamble Sorenskriveri, Arndtsen, ifølge Justisdepartementets Ordre blev suspenderet fra sit Embede, [...], paa Grund af Misligheder [...]» Slik omtalte Morgenbladet suspensjonen og tiltalen av sorenskriveren Ole Arndsen 21. februar 1846. Kun fem dager etter det var kjent tok Arndtsen sitt eget liv, og saken mot ham fikk aldri gått sin gang i rettssystemet. I de neste elleve årene ble i alt syv sorenskrivere funnet skyldige i misligheter i embetet. Denne oppgaven skal omhandle dem.

Det er skrevet lite om embetsmisligheter i et norsk-historisk perspektiv, og der det finnes litteratur omhandler dette oftest embetsførselen under unionstiden med Danmark.¹ I tiden etter 1814 er omtalen av embetsmisligheter som så godt som ikke-eksisterende. I mye norsk historisk forskning markerer den nasjonale uavhengigheten og den nye konstitusjonen i 1814 et brudd med eneveldets autoritære styre. Dette er til tross for at arven etter eneveldets forvaltning medførte en vanskelig start for den nye norske staten.² Den norske statens problemer med embetsmisligheter etter 1814, og da særlig av den økonomiske typen, har derimot opptatt få historikere.³ Flere har hevdet at det sosiale og politiske systemet som tilrettela for embetsmisligheter under eneveldet, forsvant da Norge forlot eneveldet.⁴ I stedet for fikk man en embetsmannsstat, som hadde som ideal å være upersonlig og rasjonelt, nesten etter weberiansk stil. Dette har senere ført til en oppfatning blant historikere om at embetsmannsstanden som i all hovedsak ukorrupt og velfungerende.⁵

Til tross for oppfatningen om et velfungerende embetsverk er det mye som tyder på at problemet med økonomiske misligheter ikke forsvant på magisk vis da Norge løsrev seg fra eneveldet.⁶ Fram til midten av 1800-tallet skal forholdene i økonomiforvaltningen ifølge Espeli ha vært preget av eneveldets mislighetsarv.⁷ Dette var forståelig nok, ettersom flere år

---

¹ Teige, "Kassemangel og malversasjon", 253-75; Rian, *Embetsstanden i dansketida*, 108-110.

² Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 21.

³ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 148.

⁴ Hverken i Jens Arup Seips *Utsikt over Norges historie*, eller verk som Benums *Sentraladministrasjonens historie 1845-1884*, omtaler hvordan staten håndterte embetsmisligheter.

⁵ Baserer seg på Espelis omtale av norsk historografi om embetsmannsstaten. Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 149-153.

⁶ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens Historie 1816-2016*, 18.

⁷ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens Historie 1816-2016*, 21.

med krig ytterligere hadde svekket statens kontroll med regnskapene. Et eventuelt mislighetsproblem innen forvaltningen skulle nå håndteres av en stat som historikeren Sverre Steen beskrev som at «vaklet på falittens rand».⁸ Til tross for denne utfordrende situasjonen satte den norske staten i gang med flere tiltak for å håndtere mislighetene. Særlig tolletaten florerte med økonomiske misligheter, og ettersom toll var en viktig inntektskilde for staten ble denne etaten prioritert.⁹ Alle embetsgrupper ble derimot ikke prioritert like høyt helt fra starten. Til tross for dette skal en rekke ulike tiltak ha vesentlig redusert mislighetsproblematikken rundt midten av 1800-tallet. Fortjenesten for opprydningen blir av Espeli tillagt statsrevisjonen og Stortingets kontroll, samt Høyesteretts skjerpelse av straffnivået for kassamankoeer og alvorligere lovbrudd.¹⁰

Noen av de embetsmennene som særlig så ut til å ha blitt påvirket av at Høyesterett skjerpet straffnivået var sorenskriverne, hvert fall etter at Norges første straffelov kom i 1842. Ifølge Espeli var sorenskriverne var en gruppe lokale embetsmenn der de embetsmislighetene som ble avdekket ofte var så mange og alvorlige at sakene havnet i rettsapparatet.¹¹ Flere av sakene gikk også av samme grunn helt til Høyesterett. Sorenskriverne var en del av dommerstanden, og var viktige og høytstående embetsmenn. De hadde også en viktig posisjon som det norske statsapparatets representant i distriktene. I mange tilfeller var sorenskriverne embetsmenn som tidligere hadde vært ansatt i statens sentraladministrasjon i hovedstaden, men som flyttet ut i distriktene i søken etter bedre betalte stillinger. De var derfor ikke ukjente med sentraladministrasjonens byråkratiske idealer.¹² Samlet kan dette tenkes å være grunnen for at man så på embetsforbrytelsene deres med den største alvorlighet. Det var derimot vanskelig å fjerne en sorenskriver fra embetet. De kunne i likhet med andre embetsmenn kun kunne fradømmes embetet ved dom.¹³

---

⁸ Steen, *Det frie Norge: På fallittens rand*.

⁹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 32.

¹⁰ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 21.

¹¹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 44.

¹² Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 155; Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 65.

¹³ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 44.

1.1 Problemstillinger, avgrensninger og redegjørelse for valg

I denne oppgaven kommer vi til å ta for oss syv sorenskrivere som gjorde seg skyldig i embetsmisligheter mellom 1846-1857. Disse syv er valgt etter en gjennomgang av Olafsen verk *Våre sorenskrivere 1814-1927*, som gir en oversikt over alle sorenskriverne i Norge i perioden, samt noen biografiske opplysninger om hver av dem. Fem av disse syv sorenskriverne ble dømt i Høyesterett, mens de resterende to døde før de kunne bli dømt. Både før og etter tidsrommet 1846-1857 er det svært få omtaler av alvorlige mislighetssaker mot sorenskrivere. Utenfor perioden var det kun tre andre sorenskrivere som ble dømt i Høyesterett for embetsmisligheter i løpet av 1800-tallet.¹⁴ Dette gjør valget av periode ekstra interessant. Dette bygger også opp om Espelis teori om at den norske stat ser ut til å ha fått bukt med mislighetsproblemet innen 1860.¹⁵

Denne masteroppgaven handler om syv mislighetssaker mot sorenskrivere i perioden 1846-1857. Jeg kommer til å undersøke følgende problemstillinger: Hvordan ble slike mislighetssaker behandlet? Hvorfor nådde hele fem av disse sakene Høyesterett? Jeg vil videre undersøke hvordan sakene ble håndtert av amtmennene og Justisdepartementet. Hvordan påvirket kriminalloven av 1842 behandlingen og utfallet av sakene? Jeg kommer også til å kommentere på i hvilken grad slike saker ble omtalt i pressen?

Selv om de biografiske opplysningene i *Våre sorenskrivere* ikke er fullstendige, omtaler Olafsen ti sorenskrivere som hadde mislighetstiltaler mot seg på 1800-tallet. Syv av disse var innenfor perioden 1846-1857.¹⁶ Valget av perioden 1846 til 1857 er ikke kun basert på den høye konsentrasjonen av mislighetsanklager. Perioden gir også mulighet for å knytte de fem sorenskrivernes domfellelser opp mot kriminalloven av 1842,¹⁷ og hvordan rettssystemet skjerpet straffene for embetsmisligheter.¹⁸ Der man tidligere hadde basert seg på et foreldet lovverk som hang igjen fra eneveldet, fikk man med kriminalloven den første helnorske

---

¹⁴ Olafsen, *Våre Sorenskrivere* (Oslo, 1945), 117-385; Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 44.

¹⁵ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 44.

¹⁶ Olafsen, *Våre Sorenskrivere*, 117-385.

¹⁷ *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842).

¹⁸ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 21.

straffeloven. Kriminalloven hadde også et eget lovkapittel om forbrytelser i embetsførselen, et kapittel som var sentralt i domfellelsen av de fem sorenskriverne.¹⁹

Begrepet «embetsmisligheter» kommer til å bli brukt som en samlebetegnelse for ulike former for misligheter i embetsførselen og er hentet fra Espelis definisjon i bokkapitlet «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?». Mislighet betyr et uheldig eller utilbørlig forhold.²⁰ Misligheter i konteksten av denne oppgaven omfatter alt fra bestikkelser, underslag og bedrageri til mindre alvorlige forhold som omfattede rot og uorden i økonomiforvaltningen, f.eks. kassamankøer.²¹ Av disse mislighetene var det i hovedsak de økonomiske som kunne spores og som nådde rettssystemet. Det er derfor det er denne typen som vi i størst grad kommer til å møte i denne oppgaven.²² Rammeverket for hva som anses som embetsmisligheter defineres også av kriminalloven av 1842. Jeg kommer også til å bruke begrepet embetsforbrytelser, som er begrepet som brukes i kriminalloven.

1.2 Historiografi

Det er forsket lite på embetsmisligheter på 1800-tallet. Det finnes så godt som ingen større dedikerte verk om temaet, og tematikken blir også sjelden kommentert på i den litteraturen som er skrevet om norske embetsmenn. Dette er til tross for at den norske embetsmannsstanden, og i den sammenheng embetsmannsstaten, er temaer og begreper som i vid forstand er forsket på og skrevet om. Det samme er også tilfelle i litteraturen om sorenskriverstanden spesifikt. Som nevnt tidligere har den allmenne oppfatningen blant mange historikere vært at den norske statsforvaltningen var velfungerende og svært lite korrumpert på 1800-tallet.²³ Dette var til tross for at det lenge har vært kjent at forvaltningen under unionstiden med Danmark hadde store problemer med økonomiske misligheter.²⁴ Bildet på den norske embetsmannsstanden som ærlig og fri for økonomiske misligheter kan finnes igjen i vandrehistorien om de to blekkhus, der statsminister Frederik Stang angivelig praktiserte et så strengt skille mellom embetsarbeid og private affærer at han hadde to

---

¹⁹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 44.

²⁰ *Det Norske Akademis Ordbok*, «mislighet», hentet 22. april 2022.

²¹ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 148.

²² Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 44.

²³ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 21.

²⁴ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 21.

blekkhus på skrivebordet sitt, et til private og et til offentlig affærer. Flere andre personer har også blitt tilskrevet historien, men som dokumentert av Espeli finnes det ikke noe dokumentasjon for at historien bunner i sannhet.²⁵

Det også viktig å nevne at vandrehistorien muligens sier mer om idealet til den norske sentraladministrasjonen enn den gjør om idealet i den lokale og regionale statsforvaltningen. Ettersom embetsmennene i sentraladministrasjonen fikk fastlønn, mens inntektene til de lokale embetsmennene i stor grad baserte seg på stykk-, eller prosentinntekter for tjenestene de utførte til langt ut på 1800-tallet, kan dette være et viktig skille å gjøre.²⁶

Når det kommer til litteratur om sorenskriverne som embetsmannsstand finnes det også lite, og i den litteraturen som finnes er fokuset sjelden på eventuelle avvik i embetsførselen deres. I denne oppgaven har jeg i størst grad basert meg på Olafsens verk *Våre sorenskrivere*, og Næss og Falchs *For rett og rettferdighet i 400 år*. Disse er begge eldre verk, da det finnes lite nyere litteratur om sorenskriverne som embetsstand. Embetsmisligheter omtales av både Næss og Olafsen, men i svært begrenset omfang. Omtalens fokus er også i størst grad på tiden under eneveldet, og ikke etter 1814. Næss og Falch omtaler sorenskrivere som både ble anklaget og dømt for å ta seg for godt betalt og underslo midler på 16- og 1700-tallet, men ingenting lignende er nevnt etter 1800-tallet. Særlig tidsrommet 1660-1770 trekkes fram av Næss og Falch som en periode der mange sorenskrivere ble suspendert og avsatt fra embetet.²⁷ Omfanget av misligheter under eneveldet satt opp mot omfanget etter 1814 er derimot ikke noe denne oppgaven kommer til å diskutere.

Utvalget av embetsmislike sorenskrivere er i utgangspunktet hentet fra Olafsens omtale av dem i *Våre sorenskrivere*. Som Olafsen innrømmer selv er de biografiske opplysningene om sorenskriverne til tider svært mangelfulle, og det kan antas at de sorenskriverne som ble omtalt som mislike var de alvorligste tilfellene. Dette underbygges også av det faktum at flesteparten av de embetsmislike sorenskriverne som nevnes har fått en dom i Høyesterett. Det er dermed lite sannsynlig at dette var de eneste sorenskriverne i perioden som hadde misligheter i embetsførselen.

---

²⁵ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 21.

²⁶ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 150.

²⁷ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 35-43.

Et verk som tar for seg problematikken med embetsmisligheter på 1800-tallet er *Riksrevisjonens historie* av Harald Espeli og Yngve Nilsen. Her er det til gjengjeld som en del av en større kontekst i forbindelse med Riksrevisjonens parlamentariske og samfunnsmessige betydning. I bokens andre kapittel tar Espeli for seg den norske statens bekjempelse av økonomiske misligheter fra 1814 og utover 1800-tallet²⁸, og det er hans omtale av sorenskrivernes misligheter som i utgangspunktet inspirerte arbeidet med denne oppgaven.

Det er heller ikke lenge siden Espeli fulgte opp denne forskningen med en artikkel i boken *Myten om det fattige Norge*, kalt «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?».²⁹ Her går han enda dypere inn på statsforvaltningens utvikling på 1800-tallet. Og han sammenligner også Norges utvikling med de andre skandinaviske landene i samme periode. Espeli diskuterer også i denne artikkelen bruken av webers byråkratimodell for å forklare bekjempelsen av embetsmisligheter i de skandinaviske landene.

Maurseths litterære verk *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844* er et unntak for forestillingen om en likebehandlende og velfungerende statsforvaltning, og dermed også svært aktuell i vår oppgave. Maurseth poengterte hvordan lokale og regionale embetsmenn hadde stor innflytelse på stortinget, og på den måten skaffet seg innflytelse i regjeringens kontroll med embetsverket. Han gir også god kontekst for sentraladministrasjonens forsøk på revisjon og kontroll med embetsmennene fram til 1844, og dermed bakgrunnen for vår periode.³⁰

Ola Teige har også bidratt til dette forskningsfeltet. Hans arbeider fokuserer i all hovedsak på korrupsjon, underslag og kassamankoer, primært før 1814.³¹ I sin artikkel til festskriften *Den Rianske Vendingen* kommer han med noen tanker om utviklingen til korrupsjons- og kasse mangelsaker i Danmark og Norge etter 1814. Teige trekker fram den gradvise framveksten av byråkratiske strukturer og en ny og oppdatert lovgivning som en av de

---

²⁸ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*.

²⁹ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?».

³⁰ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*.

³¹ Teige, «Korrupsjon I Det Norske Og Danske Embetsverket Etter 1814».

årsakene som motvirket, det han omtaler som korrupsjon.³² Teige har imidlertid fått kritikk for sin framstilling. Et eksempel er Espeli, som mener at Teige i sin forskning undervurderer betydningen av den nye statsforvaltningen, Stortinget og Statsrevisjonen, og den økte offentligheten om kritikkverdige forhold.³³ Det skal også nevnes at deler av begrepsbruken til Teige noe rotete, særlig med hans bruk av korrupsjonsbegrepet om en tid der begrepet ikke fantes.

I 2005 ble *Siste Ord* utgitt, et verk om Høyesteretts rolle i det norske samfunn 1814-1905. Selv om man skulle forvente at et slikt verk i det minste nevnte noen av de mange høyesterettsdommene mot embetsmenn som fant sted i løpet av 1800-tallet, er ikke dette tilfelle. Kun en sak, som boka beskriver som et eksempel på at «personlig integritet gjaldt på tvers av de sosiale skillelinjene», kan ses i sammenheng med temaet for denne oppgaven. Denne høyesterettsdommen omhandler en tjenestegutt som ble tuktet på politikammeret, og der politimesteren, senere sorenskriver, Fougner ble saksøkt av guttens brødre.³⁴ Dette var også en sak som fant sted før vår periode.

1.3 Kilder

Fem av de syv sorenskriverne som diskuteres i denne oppgaven ble dømt i Høyesterett for forbrytelser i embete. En av de viktigste primærkildene har dermed vært høyesterettsdommene til de fem sorenskriverne: Preus, Heiberg, Munthe, Timme og Hansen. Høyesterettsdommene er gjengitt i Norsk Retstidende, en juridisk publikasjon som inneholder «alle interessante avgjørelser» fra Norges Høyesterett helt tilbake til 1836.³⁵

Grunnen for valget av høyesterettsdommer kommer først og fremst av Høyesteretts funksjon som rettsinstans. Høyesterett har hatt og har tre hovedoppgaver, rettseierskap, rettsavklaring og rettsutvikling. Rettseierskap betyr at Høyesterett er retningsgivende domstolene på lavere nivå. Rettsavklaring vil si at Høyesterett skal klargjøre hva som er gjeldende på områder der det til nå har vært uklart. Rettsutvikling betyr at Høyesterett har i oppgave å utvikle ny rett der det ikke finnes rettskilder på nåværende tidspunkt. Om man ser disse oppgavene under ett

---

³² Teige, «Korrupsjon I Det Norske Og Danske Embetsverket Etter 1814», 206.

³³ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 153.

³⁴ Langeland og Sandmo, *Siste Ord*, 144-145.

³⁵ *Jusleksikon*. «Norsk Retstidende.» Hentet 30. april 2022.

fungerer dermed Høyesterett som et forbilde for resten av den dømmende makten i samfunnet.³⁶ Høyesterettsdommer mot sorenskrivere i perioden vil dermed ikke bare fortelle oss hvordan sorenskriverne ble dømt. De vil også fortelle oss noe mer generelt og normativt om hvordan rettssystemet, og staten, så på embetsmisligheter i perioden. I tillegg til dette vil de kunne si noe om rettspraksisen som ble utarbeidet på feltet.

Når det gjelder Norsk Retstidende som kilde, er det først viktig å bemerke seg at høyesterettsdommene er forkortet, og ikke alltid så fullstendige som man kanskje skulle ønske. Utgavene ble redigert av ulike høyesterettsdommere, og dette skaper store forskjeller i hva fortellingene fokuserer på, samt hva de har tatt med av kontekst og bakgrunnsinformasjon. Språket i Norsk Retstidende er også til tider tungt, og preget av datidens juridiske terminologi som av og til gjør det vanskelig å tyde informasjonen kilden kommer med. Et annet aspekt ved Retstidende er at navnet på aktørene i rettsprosessen ofte er utelatt. Dette har ført til at jeg ofte har vært nødt til å finne denne informasjonen andre steder, og gjøre noen antakelser.

Sett i sammenheng med Norsk Retstidende har også kriminalloven av 1842 fungert som en god normativ kilde til staten syn på embetsmisligheter på 1840-tallet og fremover. Det er spesifikt kapittel 24 i kriminalloven, «Om forbrytelser i embetsførselen», som satte den nye standarden for hvordan embetsmisligheter skulle dømmes fra 1843 av.³⁷ Dette kapitlet inneholdt 32 paragrafer, og bestemte hva som var ansett som forbrytelser i embetsførselen.

Mange av paragrafene i kriminallovens kapittel 24 er også rettet mot embetsmenn i rettsapparatet. Det første tredjedelen av lovkapitlet beskriver straffeutmåling for forbrytelser som skjødesløshet eller forsømmelse i rettergangen, ulovlig løslatelse eller dømming av uskyldige, samt maktmisbruk i benådningen av skyldige. Andre tredjedel av lovkapitlet beskriver forbrytelser som dokumentforfalskning, dokumentødeleggelse, bestikkelse, inndrivelse av ulovlig offentlig avgift, ansettelse av uriktig verdi som fører til uriktig offentlig avgift, og misbruk eller tap av penger eller gods som er i embetsmannens forvaring. Siste tredjedel av kapitlet tar for seg forfalskninger av regnskap, brudd på taushetsplikt og andre

---

³⁶ Tschudi-Madsen og Brenna, *Norges Høyesterett*, 20-21; *Store norske leksikon*. «Høyesterett». Hentet 6. desember 2020.

³⁷ Loven trådte i kraft 1. januar 1843.

brudd på konfidensiell informasjon, brudd på privatlivet, samt misbruk av informasjon oppnådd gjennom slike brudd.³⁸ Det er fire straffer som går igjen ved brudd på paragrafene i kapittel 24: bøter, embetsfortapelse, fengsel og straffearbeid. De fleste forbrytelser ble straffet med bøter og embetsfortapelse. Embetsfortapelse betyr det å miste stillingen som embetsmann. I paragraf 29 blir også straff i form av bøter eller embetsfortapelse ansett for å være den formen for straff man skal ta i bruk om loven ikke spesifiserer noe annet.³⁹

For de to sorenskriverne som ikke ble dømt i Høyesterett på grunn av dødsfall, har aviser og stortingsforhandlinger vært viktige kilder for å nøste opp i sakenes omstendigheter. Den avisen som blir brukt mest i oppgaven er Morgenbladet. Dette er fordi Morgenbladet i perioden publiserte omfattende referater fra Stortinget. Stortingsforhandlingene fra denne perioden inneholder ofte kun en kort oppsummering av hovedpunktene og hva som ble resultatet. Morgenbladet hadde alltid referater fra Stortingets debatter som spissartikkel på sin førsteside under stortingsssesjonene hvert tredje år. Avisen ga dermed også det offentlige kunnskap om det politiske liv som ikke ellers ville være like lett tilgjengelig.⁴⁰ Fullstendige referater fra Stortinget, *Stortingstidende*, ble ikke gitt ut før 1857.⁴¹

Avisene gir også til en viss grad innblikk i hva slags reaksjoner mislighetssakene fikk, om en kun fra avisens redaksjon. Offentlige reaksjoner på embetsmisligheter var i utgangspunktet ikke ment som en del av oppgaven. Ettersom Arndtsens sak derimot fikk en del oppmerksomhet, har jeg kommentert på dette i sammenheng med hans sak. Her kommer det imidlertid til å være viktig å påpeke at Morgenbladet var særdeles politisk i perioden, og fra 1841 hadde Morgenbladet blitt det ledende organet for den liberale opposisjonen, «ja selve opposisjonens hovedkvarter og åndelige sentrum».⁴² Det blir dermed viktig å se kritikken i lys av dette. Det ble ikke brukt aviser til å undersøke detaljer ved sakene til de fem sorenskriverne som ble dømt i Høyesterett, men ettersom Arndtsen fikk en såpass stor omtale

---

³⁸ *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842), 93-101.

³⁹ Bjerva og Sandvik, «Sorenskrivere i Høyesterett»; *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842), 93-101.

⁴⁰ Eide (red.), *En samfunnsmakt blir til 1660-1880*, bind 1, *Norsk Presses Historie*, 271; Bastiansen og Dahl, *Norsk Mediehistorie*, 106.

⁴¹ Stortinget, «Registre til stortingsforhandlinger.» Hentet 30. april 2022; *Store norske leksikon*. «Stortingsforhandlinger». Hentet 30. april 2022.

⁴² Eide (red.), *En samfunnsmakt blir til 1660-1880*, bind 1, *Norsk Presses Historie*, 241.

i avisene, har jeg også gjort noen undersøkelser på hvordan de fem sorenskrivernes høyesterettsdommer ble omtalt.

1.4 Framgangsmåte og oppgavens struktur

I denne oppgaven kommer jeg først til å gi en del bakgrunnsinformasjon om embetsmisligheter og sorenskriverembetet. Dette kommer til å bli gjort i kapittel 2. Deretter kommer jeg til å fremlegge empirien i kapittel 3 ved å gå gjennom sakene til de syv sorenskriverne i kronologisk rekkefølge. Den kronologiske rekkefølgen er bestemt på bakgrunn av når de ulike sorenskriverne ble dømt i Høyesterett. For de to sorenskriverne som ikke ble dømt er rekkefølgen bestemt av når mislighetene ble oppdaget, og begge disse kommer først i oppgaven.

Etter å ha gjennomgått de syv tilfellene av embetsmisligheter kommer jeg til å diskutere sakene i sammenheng, på en komparativ måte. Dette kommer til å bli gjort i to kapitler, kapittel 4 og 5, der jeg tar for meg de interessante aspektene ved sakene samlet sett. Kapittel 4 kommer til å se på hvem som oppdaget mislighetene, fenomenet med flere embetsforbrytelser innen samme sorenskriverembete, og sorenskriverens rolle som forvalter av overformynderiet. Jeg kommer også til å diskutere omtalen av sorenskrivernes embetsmisligheter i pressen, og på stortinget, særlig i sammenheng med sorenskriver Arndtsens sak. I kapittel 5 kommer de fem sakene som gikk til retten bli diskutert. Først kommer jeg til å forklare hvordan kriminalloven og høyesteretts behandling av sakene kan vise til en skjerping i straffene for embetsforbrytelser. Deretter kommer jeg til å diskutere hva som var grunnen for at sakene ble anket helt til siste instans. Disse to kapitlene kommer også til å ha en viss oppsummerende funksjon ettersom sakene hver for seg til tider er komplekse og lite oversiktlige. Etter diskusjonen kommer jeg til presentere en oppsummering og noen avsluttende tanker i kapittel 6, og om hvilke større trender disse mislighetssakene kan vise til.

Kapittel 2: Sorenskriverne og den norske statens håndtering av embetsmisligheter

Det gamle dansk-norske statsapparatet hadde betydelige problemer med korrupsjon og embetsmisligheter. Dette kapitlet handler om når, hvordan og hvorfor man forsøkte å rydde opp i disse problemene etter 1814. Vi kommer også til å omtale statens lovgivning rundt bekjempelsen av misligheter, og hva som ble endret med den nye kriminalloven av 1842. Kapitlet kommer i tillegg til å gi en oversikt over sorenskrivernes arbeidsoppgaver, lønn og arbeidsforhold, samt hvem som hadde ansvar for oppsynet med sorenskriverne.

2.1 Arven fra eneveldet og endringene i 1814

Etter Norge fikk sin grunnlov i 1814 var embetsmennene en av de mest innflytelsesrike gruppene i det norske samfunnet. Når adelen ble avskaffet i 1821 var embetsmennene også det nærmeste man kom til en sosial elite.⁴³ Embetsmennene hadde en sentral rolle i den nye norske statsadministrasjonen. Dette var på mange måter en videreføring av den rollen de hadde hatt under eneveldet. Med grunnloven fikk embetsmennene også et sterkt stillingsvern, og de kunne bare avsettes ved dom. Dette førte til at embetsmenn som ble anklaget for straffbare forhold måtte bli domfelt for å miste stillingen sin.⁴⁴

Både før og etter 1814 var det kammerrettsordningen av 1720 som utgjorde kjernen av reglene for regnskapsføring. Den regulerte hvordan oppbørselbetjenter skulle behandle kassene sine og føre regnskaper, samt hvordan deres kausjonister skulle behandles i tilfeller det var mangler ved regnskapene.⁴⁵ Eneveldet skilte mellom to typer økonomiske misligheter. Kasse- og «regnskapsmangler» ble betraktet som administrative forseelser, mens «malversjoner» var straffbare kriminelle handlinger som omfattet underslag (over et visst omfang) og korrupsjon. Til tross for at man hadde et lovverk og retningslinjer for hvordan slike misligheter skulle behandles, var det stor fleksibilitet i hvordan lovbruddene ble behandlet når kassamankoer og underslag ble avdekket. Om embetsmannen raskt tilbakebetalte kassamankoen beholdt han ofte stillingen sin, selv når det var snakk om det vi i

---

⁴³ Seip, *Nasjonen Bygges: 1830-1870*, 62.

⁴⁴ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 151.

⁴⁵ Teige, «Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814», 204; Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 153-154.

dag vil kalle grovt underslag.⁴⁶ Den største kassamankoen i Norges unionstid med Danmark ble avdekket i 1783, og bidro til at man fastsatte en bestemmelse om straffbare forbrytelser i 1793. Denne gjorde det klart at embetsmenn ikke måtte blande statlige midler med sin private økonomi eller kommersielle virksomhet. Om en embetsmann nå ble oppdaget og ikke sørget for å dekke kassamankoen raskt var svaret suspensjon, avsettelse og ytterligere straff. Men fortsatt slapp embetsmenn ofte fengselsstraff.⁴⁷

Med kriger økte ofte antallet kassamangelsaker. Dette var både på grunn av at embetsmennene ofte ikke fikk lønn, samtidig som krigssituasjonen svekket oppsynet av embetsvirksomheten deres.⁴⁸ Napoleonskrigene var ikke et unntak. Omfattende krigsutgifter for Danmark-Norge førte til sterk inflasjon og en dårlig økonomi, den den såkalte «statsbankrotten». Når embetsmennene heller ikke lenger fikk fast lønn, befant seg langt unna København, og revisjons- og kontrollprosedyrene så godt som stoppet opp, var dette en oppskrift på underslag og kassamangel.⁴⁹

Ifølge Espeli skal de økonomiske rammevilkårene for lokale embetsmenn ikke ha endret seg vesentlig etter selvstendigheten i 1814.⁵⁰ De lokale embetsmennenes inntekt baserte seg fortsatt på stykk- eller prosentinntekter, selv om amtmennene og embetsmennene i den nye sentraladministrasjonen fikk fast lønn. For de som fikk fast lønn var lønnsnivået klart lavere enn inntektsnivået i den lokale og regionale statsforvaltningen. Dette førte til at det å dra ut i distriktene ofte fungerte som en karrierevei for embetsmennene i sentralforvaltningen.

Kammerrettsordningen av 1720 og andre straffebestemmelser mot økonomiske misligheter fra eneveldets tid ble undergravd av Grunnlovens § 22, som gjorde at embetsmenn bare kunne avsettes ved dom. Med selvstendigheten i 1814 kom det heller ingen store endringer i økonomiforvaltningens regelverk. Men dette betydde ikke at forvaltningen var lik slik den var under eneveldet. Den nye sentraladministrasjonen hadde god internkontroll over egen

---

⁴⁶ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 154-155.

⁴⁷ Teige, «Kassemangel og malversasjon», 263-365; Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 155.

⁴⁸ Teige, «Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814», 198.

⁴⁹ Teige, «Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814», 199-200.

⁵⁰ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 155.

virksomhet, og større nærhet til lokalforvaltningen der mesteparten av de økonomiske mislighetene skjedde.⁵¹ Lokalforvaltningen hadde til gjengjeld ikke gått gjennom noen store organisatoriske forandringer, og forble i høy grad slik den hadde vært før 1814.

2.2 Sentraladministrasjonens grep mot embetsmisligheter

Det var flere forsøk fra sentraladministrasjonen side for å rydde opp i mislighetene i den norske embetsmannsstanden etter 1814. Rett etter Napoleonskrigene lå hovedfokuset på å bli kvitt de store økonomiske underslagene som hadde oppstått på grunn av mangel på tilsyn og en kaotisk krigsøkonomi. Dette var blant annet hvorfor mye av den systematiske bekjempelsen av økonomiske misligheter startet i tolletatene. Finansene til den nye og skjøre norske staten var nemlig helt avhengig av disse inntektene, og fram mot 1830-tallet ble det satt i gang en rekke tiltak. Noen som var mer vellykkede enn andre.⁵²

Så tidlig som fra 1817 av satte Finansdepartementet, med finansminister Herman Wedel Jarlsberg i førersetet, i gang en kraftig aksjon mot fogdene for å stramme opp i regnskapsførsel og kassamoral. Opprydningen hadde ifølge Maurseth tre formål; å skape orden i statens finanser, å hevde sentralmaktens autoritet over lokalbyråkratiet, og å styrke embetsstandens anseelse ved å fjerne «de brodne kar».⁵³ I opprydningen brukte Wedel kammerrettsordningen for å få oppebørselsbetjentene til å sende inn regnskapene sine til revisjon. Effekten av dette var begrenset. I 1818 hadde 43 betjenter enda ikke levert inn regnskapet for 1815. I 1816 var dette tallet 48. Det var dermed kun fem betjenter som hadde fulgt oppfordringen fra departementet. De 43 betjentene som ikke hadde levert inn regnskapene sine ble bøtelagt og truet med suspensjon og avsettelse, men til og med dette hadde liten effekt. Selv på 1830-tallet var det mange av dem som enda ikke hadde levert regnskap, og ikke før da ble trusselen fra departementet gjort reell.⁵⁴

I årene frem mot 1821 var det ifølge Maurseth selvjustisens ideologi som sto sterkest i regjeringen. Denne handlet om at det fantes en sterk vilje til å rydde opp i og bruke lovens

---

⁵¹ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 155-156.

⁵² Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 172; Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 32-33.

⁵³ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 403.

⁵⁴ Teige, «Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814», 202-203.

rekkevidde for «å skape respekt for upartiskhet og handlekraft innad i egen embetsstand».⁵⁵ Denne ideologien skal både ha hatt en indre og ytre funksjon. Den indre funksjonen var selvrensende, og la opp til at embetsforbrytelser innen egen embetsstand. Den ytre funksjonen motvirket fordommer hos allmuen om at embetsmennene støttet opp om sine egne.⁵⁶ Denne relativt harde linjen skulle derimot ikke vare i lang tid. I perioden 1824-1830 sto embetsmannsstanden på sitt sterkeste. Maktforskyvningen til embetsmennenes fordel fikk konsekvenser for regjeringens sentrale forvaltningsledelse, som nå sto svakere. Der det tidligere hadde vært selvjustis, bevegde man seg nå ifølge Maurseth mot en selvbeskyttelse innad i embetsstanden.⁵⁷

Den sentrale administrative kontrollen med embetsmennene ble med andre ord midlere fram mot 1830. I stedet for å rydde opp i embetsmisligheter med suspensjoner og straffesaker slik som tidligere, la regjeringen seg nå på en mindre konfronterende linje. I stedet for å suspendere og ta ut tiltaler mot embetsmenn som begikk embetsforbrytelser, ga sentraladministrasjonen nå utsettelse etter utsettelse, og forhandlinger fikk stort sett fredelige løsninger.⁵⁸ Håndteringen av embetsmisligheter i perioden lignet dermed på mange vis på håndteringen under eneveldet. Avbetalingsordninger kunne sørge for at embetsmenn som hadde begått kassamangel fikk beholde embetet. I mer alvorlige tilfeller kunne embetsmannen få avskjed i nåde med pensjon av statskassen.⁵⁹

Ifølge Espeli var det i Norge Stortingets protokollkomite og den parlamentariske revisjonen som var den fremste pådriveren for offentlig dokumentasjon om økonomiske misligheter og i å presse regjeringen til å treffe effektive mottiltak fra 1830.⁶⁰ Fra samme tid så man også to ulike opposisjonsbevegelser til den mindre konfronterende linjen som hadde vart fram til nå. Maurseth beskriver situasjonen på denne måten i *Sentraladministrasjonens historie*:

---

⁵⁵ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 406.

⁵⁶ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 404.

⁵⁷ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 406.

⁵⁸ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 406.

⁵⁹ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 406.

⁶⁰ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 169.

Intelligenspartiet blant den unge generasjon av kandidater og studenter formet et program for å gi ny legitimitet til embetsstandens herskerrolle ved å gjenreise regjeringsmakten til et politisk og administrativt kraftsentrum. Den nye bondebevegelse som slo igjennom ved stortingsvalgene i 1832, ville overta den stortingsmakt som embetsmennene hadde bygd opp og bruke den til å beklippe byråkratiets makt. Embetsmisbruk og kasse mangelsaker var velkomment skyds i bøndernes agitasjon.⁶¹

En ny og kraftigere politikk angående kasse mangelsaker ble satt i gang av regjeringen på 1840-tallet. Finansdepartementet gikk ut i 1842 og advarte oppbørselsbetjentene om at de måtte være forberedt på uanmeldte kassevisitasjoner og bokettersyn. Justisdepartementet ga en lignende ordre til de høyeste representantene for sentraladministrasjonen om å sende inn årlige innberetninger om samtlige underordnede embetsmenns forhold.⁶² Ifølge Espeli ser omfanget av embetsmisligheter ut til å ha blitt redusert merkbart en gang midt på 1800-tallet. Dette krediterer han til at statsforvaltningen hadde «kommet inn i en god sirkel med etablering av klare normer og praksis for å forhindre embetsmisligheter».⁶³

2.3 Høyesterett skjerper straffene

Mye av lovgivningen angående embetsmisligheter var både mangelfull og ufullstendig i de første tiårene etter 1814.⁶⁴ Etter bruddet mellom Norge og Danmark i 1814 var det eneveldets lovverk som fortsatte å gjelde i den norske staten. De store nye lovprosjektene, utarbeidelsen av en sivillov og en kriminallov for Norge som ble vedtatt på Eidsvoll, tok nemlig sin tid.⁶⁵ Inspirasjonen for den norske kriminalloven kom blant annet fra den tyske straffeloven i Hannover av 1840. Loven la vekt på straffetrusselens avskrekkende betydning og straffen ble utmålt etter forbrytelsens grovhet. Loven av 1842 innførte åtte forskjellige straffer: dødsstraff, straffarbeid i fem forskjellige grader (livstid, 9–12 år, 6–9 år, 3–6 år, 6 måneder–3 år), fengsel

---

⁶¹ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 407.

⁶² Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 408.

⁶³ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 164.

⁶⁴ Nissen, Hiorthøy og Gaarder, *Den dømmende makt*, 227.

⁶⁵ Sandvik og Ørsted, *Anders Sandøe Ørsted og den norske straffeloven av 1842*, 9; Egge, Nissen og Dannevig, *Den dømmende makt*, 102-104.

(arrest i 32–240 dager, fengsel på alminnelig fangekost 16–120 dager, fengsel på vann og brød 4–30 dager) og bøter.⁶⁶

Første høyesterettsdom med utgangspunkt i kriminalloven av 1842 ble felt i 1846.

Dokumenterte og forfulgte kriminelle forhold i offentlig forvaltning falt betydelig fra rundt midten av 1800-tallet. Fra 1846-1855 ble 516 personer tiltalt for «forbrytelser i embede eller bestilling» ifølge Espelis gjennomgang av kriminalstatistikken. I den neste tiårsperioden halverte dette antallet seg.⁶⁷ En av Espelis forklaringer på hvorfor problemene med misligheter ble vesentlig redusert fra midten av 1800-tallet av, var Høyesteretts skjerpelse av straffnivået for kassamankøer og alvorligere lovbrudd.⁶⁸ Kriminalloven av 1842 hadde et eget kapittel om forbrytelser i embetsførsel, og loven definerte på en mye klarere måte hva som ble ansett som straffbar adferd for embets- og bestillingsmenn.⁶⁹ I forhold til tidligere lovgivning snevret kriminalloven dermed inn dommerskjønnet.⁷⁰ Terskelen for å bli fradømt stillingen ble dermed også lavere.⁷¹

2.4 Sorenskriverembetet

Sorenskriverombudet ble opprettet i 1591 av Kong Christian IV. I utgangspunktet var sorenskriveren er slags sekretærhjelp, men det ble utover 16- og 1700-tallet gitt en rekke bestemmelser som utvidet sorenskriverens daværende ansvarsområder og påla ham nye. Med tiden ble også sorenskriverne lovkyndige, og overtok flere dømmende funksjoner.⁷² Innen slutten av 1700-tallet var sorenskriveren blitt en svært viktig del av den statlige forvaltningen, og sammen med fogdene og amtmennene representerte de den lokale sivilforvaltningen.⁷³

---

⁶⁶ Skeie, *Den norske strafferett*, 188-189.

⁶⁷ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 23.

⁶⁸ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 21.

⁶⁹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 23.

⁷⁰ Mæland, «Fra kriminalloven til straffeloven», 326-337.

⁷¹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 40-41.

⁷² Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 9 og 54.

⁷³ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 55.

Sorenskriverne var en del av den norske embetsmannsstanden, som var en relativt liten del av befolkningen på begynnelsen av 1800-tallet.⁷⁴ De var derimot en stor del av den offentlige sfæren, og dominerte den offentlige forvaltningen, domstolene og de politiske organene. Det var også en gruppe som hadde nære sosiale og kulturelle bånd til hverandre. Dette førte til en stor grad av rekrutering fra egne rekker til tross for at det norske embetsverket i teorien var åpent for de fleste samfunnslag.⁷⁵ Det samme kan sies om sorenskriveren, som muligens var en enda fjernere embetsmann for folk flest.⁷⁶ Som Olafsen beskriver: «Mellom tingmøtene så allmuen lite til ham. Dette fører også til at han er lite omtalt i litteratur og nidviser.»⁷⁷ Sorenskriverstanden var muligens også en enda mer sammenknyttet gruppe enn andre embetsmenn. De skal ha fremstått for mange som en «eksklusiv gruppe med et sterkt indre samhold».⁷⁸

Sorenskriverne var også en særdeles liten andel av embetsstanden. Det var rundt 2000 embetsmenn i Norge i 1814, og medregnet familiemedlemmene utgjorde de drøyt en prosent av Norges befolkning. Ifølge Torkel Thime var det ved inngangen til 1800-tallet kun 62 sorenskrivere.⁷⁹ Dette var kun tre mer enn hundre år tidligere, men antallet sorenskrivere skulle til gjengjeld øke mer over de neste hundre årene. I 1850 var det 76 sorenskriverembeter i Norge, mens det ved utgangen av 1800-tallet var det 83. Økningen i antall embeter var hovedsakelig som følge av et behov for flere rettstjenester i en voksende befolkning. Veksten var derimot beskjeden i forhold til hvor mye resten av samfunnet vokste. Grunnen for den beskjedne veksten var nok mye takket være sorenskrivernes inntektsgrunnlag, som bestod av sportler og sorenskrivertoll fram til 1870-årene. Det å dele embetene i for stor grad kunne dermed svekke inntektsgrunnlaget til sorenskriverne sterkt, og ble motvirket av embetsstanden selv.⁸⁰

---

⁷⁴ Sejersted og Mykland, *Den vanskelige frihet: 1814-1851*, 275; Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 56.

⁷⁵ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 56.

⁷⁶ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 65-66.

⁷⁷ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 76.

⁷⁸ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 65-66.

⁷⁹ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 57.

⁸⁰ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 57.

2.4.1 Lønn og levekår

Sorenskrivernes lønnsforhold var i stor grad en arv fra eneveldets tid. Utover 1600- og 1700-tallet hadde sorenskrivernes lønn stadig forbedret seg. Dette var både på grunn av pålegg fra sentralmyndighetene og ved at sorenskriverne mer eller mindre etter eget forgodtbefinnende økte sportelsatsene. Første gang regjeringen grep inn i dette var ved sportelreglementet i 1788, som fastsatte felles satser for de ulike tjenestene sorenskriverne utførte. Dette førte til en stor inntektsøkning for sorenskriverne, men en stadig større del av inntektene deres kom nå av sportlene. Dette førte til store lønnsforskjeller mellom sorenskrivere, ettersom inntektene deres var avhengig av embetsdistriktets størrelse, saksmengde, og distriktets økonomiske forhold ellers.⁸¹ Ifølge Dannevig må fristelsen for å «utvide inntektene» sine ha vært stor under eneveldet. Dette var fordi sorenskriveren var langt borte fra amtets kontroll, og enda lengre borte fra kongens.⁸²

Som nevnt ovenfor førte lønnsforhold til at antallet sorenskriverembeter var nokså stabilt i løpet av 1800-tallet. Kun de minste embetene ble slått sammen for å bedre sorenskriverens økonomiske stilling. Dette førte også til at lønnsforskjellene mellom sorenskriverne var store, og forble store i lang tid. Kombinasjonen av fastlønn og sportelinntekter fortsatte helt fram til 1872.⁸³ Det betydde ikke at sorenskriverembetet var dårlig lønnet. Ved inngangen av 1800-tallet var sorenskriverne noen av embetsstandens mest velstående medlemmer.⁸⁴

Sportelreglementet fra 1788 ble avløst av en ny lov i 1830. Denne loven bidro til å heve sorenskriverlønningene ytterligere, og førte til at sorenskriverembete ble enda mer attraktivt. Med høy sosial status og god lønn er perioden fra 1830 til 1872 beskrevet av flere som sorenskrivernes gullalder.⁸⁵

Sportelsystemet hadde sine svakheter. For det første gjorde det at sorenskriverne så å si tjente på folks dårlige tider, slik som tvangsauksjoner og konkurser. Det førte også til at personer med samme utdanning og ansvar fikk svært ulik lønn. Stykkprissystemet gjorde det også mest profitabelt å drive med en uforsvarlig og rask saksbehandling, som kunne gå løs på

---

⁸¹ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 64.

⁸² Egge, Nissen og Dannevig, *Den dømmende makt*, 149.

⁸³ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 64.

⁸⁴ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 64.

⁸⁵ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 65; Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 23.

rettssikkerheten.⁸⁶ Dette kan ha vært en av grunnene til at befolkningen generelt reagerte på sorenskrivernes høye lønnsnivå, og det virker som om systemet var egnet til å skape misunnelse og mistillit blant allmuen.⁸⁷ Når sorenskriverne i 1872 ble satt på fast lønn, førte dette til en drastisk nedgang i inntektene deres som i snitt ble nesten halvert.⁸⁸

Det fantes ikke noe fast organisert pensjonssystem for sorenskriverne.⁸⁹ Når det kom til pensjon for embetsmennene generelt var ikke dette noe de hadde rett på, men heller noe de gjorde seg fortjent til gjennom en lang og plikttoppfyllende tjeneste. Det var først i 1917 at alle embetsmenn fikk rettighetsbasert pensjon ved oppnådd aldersgrense.⁹⁰ Så lenge sorenskriverne fikk lønnen sin gjennom sportler var det heller ingen plikt fra statens side å sikre dem pensjon ved avgang fra embete. Det var sorenskriveren selv som måtte sørge for å ha oppsparte midler til seg selv og eventuelle etterlatte, etter at de var ferdige i tjenesten. For de fleste ser dette ut til å ha gått fint, men mange satt også til sin dødsdag. Det fantes nemlig ikke noen øvre aldersgrense for hvor lenge man kunne sitte i embetet.⁹¹

2.4.2 Sorenskrivernes arbeidsforhold

Arbeidsmengden og arbeidsforholdene til sorenskriveren var et resultat av embetsdistriktets geografi, samt nærings- og befolkningsmessig utvikling. Et stort folketall og variert næringsliv førte til en større saksmengde, men også til en høyere lønn.⁹² Enkelte embeter var dermed mer populære enn andre. Hver fjerde sorenskriver flyttet fra et sorenskriverembete til et annet i løpet av sin yrkeskarriere. Særlig i Troms og Finnmark var flytteprosenten høy. Dette var store embeter geografisk sett, og i forhold var saksmengden liten. Dermed var det distrikter der sorenskriverne måtte reise langt og mye i embetet. Dette kan ha vært med på å gjøre embetene mer populære enn de lengre sør, der man kunne finne mindre og mer lettdrevne embeter.⁹³

---

⁸⁶ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 65.

⁸⁷ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 24.

⁸⁸ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 66.

⁸⁹ Sejersted og Mykland, *Den Vanskelige Frihet: 1814-1851*, 275.

⁹⁰ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 175.

⁹¹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 29-32.

⁹² Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 66.

⁹³ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 60.

En stor arbeidsmengde gjorde at de fleste sorenskrivere var nødt til å ansette en fullmektig, og av og til også annet kontorpersonale. Fullmektigen var en viktig hjelp for sorenskriveren, og var ofte juridiske kandidater. Fram til 1872 var det sorenskriveren selv som sto for utgiftene forbundet med embetsføringen. Dette innebar også lønnen til de som var ansatt ved hans kontor.⁹⁴ Om en sorenskriver hadde råd kunne han minske sin arbeidsmengde ved å ansette flere kontorbetjenter. Men ettersom arbeidsbelastningen ikke alltid sto i forhold til inntektene kunne vanskelig drevne sorenskriverembeter gjøre at tjenestenivået i distriktet ble dårlig.⁹⁵

Oppgavene til sorenskriveren omfattet både dømmende funksjoner og forvaltningsmessige oppgaver, som for eksempel tinglysning, føring av handels- håndverks- og skipsregistre, notarialtjenester, skifteforvaltning, auksjonsforvaltning og verditakst.⁹⁶ Sorenskriveren var dommer i de fleste av sakene på bygdene og pliktet å avholde ting tre ganger årlig (såkalte vår-, sommer- og høstting). Tingmøtene skulle finne sted etter tur i alle tinglagene i distriktet sorenskriveren hadde ansvar for.⁹⁷ Antall straffesaker steg kraftig i første halvdel av 1800-tallet, og strafferettspleien ved underrettene var ifølge Thime «rask og ubarmhjertig».⁹⁸ Hele 90 prosent av sakene rundt 1850 ble ferdigbehandlet på mindre enn seks måneder. Flere hevdet at det høye tempoet kunne gå på rettssikkerheten løs.⁹⁹ Lovverket var også komplisert og lite oversiktlig. Det ble derfor ofte begått feil, og overretten endret underrettens dom ved flere tilfeller. Om det var snakk om grove feil, sommel eller uaktsomhet kunne sorenskriveren bli bøtelagt.¹⁰⁰

Sorenskriveren fungerte også som overformynder i distriktene fram til 1857. Etter ble oppgaven overført til to overformyndere som var valgt for fire år av gangen.¹⁰¹ Overformynderiet var en institusjon som styrte med de umyndiges formue, samt opptrådte på vedkommendes vegne i rettslige sammenhenger.¹⁰²

---

⁹⁴ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 70-71; Egge, Nissen og Dannevig, *Den dømmende makt*, 23.

⁹⁵ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 72.

⁹⁶ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 66; Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 173.

⁹⁷ Egge, Nissen og Dannevig, *Den dømmende makt*, 42; Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 67.

⁹⁸ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 75.

⁹⁹ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 75.

¹⁰⁰ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 75.

¹⁰¹ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 55.

¹⁰² Blangstrup og Halvorsen, *Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon*, Vol. 13., 1038-1039.

2.5 Hvem hadde ansvaret for kontrollen med sorenskriveren?

Sorenskriveren var en del av det lokale embetsbyråkratiet. Selv om det lokale byråkratiet stod underordnet den sentrale utøvende makten, hadde dette forholdet sine grenser. Et eksempel var at om en sorenskriver, eller en annen høytstående embetsmann, skulle fjernes embetet måtte dette gjøres ved dom.¹⁰³ Sorenskriverne var som dommere en av de vanskeligste embetsmennene å avsette, da de i henhold til Grunnloven gikk inn under gruppen «uavsettelige embetsmenn».¹⁰⁴ Det lokale embetsbyråkratiet hadde innflytelse over sentralmyndigheten, og det fantes på mange måter en gjensidig avhengighet mellom de to delene. Dette viste seg særlig gjennom Stortinget. Her var lokalbyråkratiet sterkt representert. Som beskrevet av Maurseth, skaffet makten deres på Stortinget dem på mange måter myndighet over sine ellers overordnede.¹⁰⁵

Selv om man i 1814 fikk en ny stat, forble distriktsapparatets struktur i stor grad slik det hadde vært under eneveldet. Det fortsatte i stor grad å være basert på de samme organene og instansene som eksisterte før 1814. Grunnloven sa nemlig ikke noe om hvordan makt skulle utøves på lokalt og regionalt nivå.¹⁰⁶ I distriktsapparatet fortsatte amtmannen som frontfigur. Han hadde både tilsynsmyndighet og et visst «personalansvar» ovenfor de underordenene embetsmennene.¹⁰⁷ Med personalansvar var det i hovedsak snakk om å sørge for at ingen poster i det lokale embetsverket sto tomme, samt vurdere søknader om pensjon. I noen tilfeller innebar det også å suspendere tjenestemenn. Det skal derimot presiseres at dette «personalansvaret» i størst grad var tydelig når det gjaldt lensmannsstanden.¹⁰⁸

Det var forskjell på by og bygd når det kom til embetsverkets oppbygning, men amtmannen hadde stort sett overordnet ansvar for begge.¹⁰⁹ I styringen av bygdene var futene, sorenskriverne og lensmennene noen av de mest sentrale embetsmennene amtmannen hadde ansvar for. Kontrollfunksjonen amtmannen hadde ovenfor sorenskriveren bar i praksis preg av

---

¹⁰³ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 401.

¹⁰⁴ Nissen, Hiorthøy og Gaarder, *Den dømmende makt*, 84-85.

¹⁰⁵ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 401.

¹⁰⁶ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 9.

¹⁰⁷ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 172.

¹⁰⁸ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 204-205.

¹⁰⁹ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 172-173.

å være like mye veiledning, samt et funksjonelt samarbeid med de andre representantene for statsmakta om å løse spesifikke oppgaver. Embetsverket rundt om i amtet fungerte på mange måter som en forlengelse av amtmannsembetet. Om futer, sorenskrivere eller andre under amtmannens kontroll gjorde feil i embetsutførelsen kunne dette få konsekvenser for amtmannen med mindre det var han som hadde avdekt og påtalt feilen.¹¹⁰ Kontrollen sorenskriveren gikk gjennom av amtmannen handlet i størst grad om gjennomgang av protokollene og tingbøkene til sorenskriverne (§ 4 i amtmannsinstruksen), mens andre kontroll og innsyn ble innført gjennom annen særlovgivning. Protokollgjennomgangen var en fast rutine, men skjedde av og til med et bestemt mål for øye. Dette var blant annet når det var mistanke om at noe var i veien eller etter en klage.¹¹¹

Amtmannsinstruksen, formulert av Finansdepartementet i 1838, understrekte også amtmannens ansvar som vokter av statsfinansene. Dette var et tredelt ansvar. For det første skulle han sørge for at den lokale finansforvaltningen var sunn, og dermed også motarbeide underslag og kontrollere at innkrevinger av skatter og avgifter gikk riktig for seg. For det andre var amtmannen pålagt å verne om statens eiendommer, og for det tredje skulle han arbeide for å styrke statsinntektene. Den første rollen er spesielt interessant med tanke på embetsmisligheter. Han hadde nemlig et ansvar for å sørge for at staten faktisk fikk inn de inntektene de skulle, og dermed å holde oppsyn over de embetsmenn som hadde med økonomiforvaltning å gjøre.¹¹²

Men det var ikke kun amtmannen som hadde ansvar for å holde oppsyn med sorenskriverens arbeid. Justisdepartementet skulle også ha hatt tilsyn med visse deler av sorenskriverens virke. Tilsynet deres skulle være med at «Skifte- og Pupil-Væsenet efter Lov og Anordninger bliver behandlet» og ved å «gjennemgaae Skifte-Designationerne og Overformynder-Regnskaberne».¹¹³ Dette betydde at Justisdepartementet hadde et overordnet ansvar for overformynderiet og skiftevesenet, som sorenskriverne hadde ansvar for på lokalt nivå. Sorenskriverne var også ansatt av Justisdepartementet ettersom de var en del av rettsvesenet. Ifølge Espeli ba Justisdepartementet i 1844 amtmennene og andre høyere embetsmenn om å

---

¹¹⁰ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 203-204.

¹¹¹ Kiil, *Arkivkunnskap: Statsarkiva*, 177.

¹¹² Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 206.

¹¹³ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 95.

om å på ny sende inn årlige innberetninger om samtlige underordnede embetsmenn i sine distrikter, for å «gjenreise sentral kontroll og skape en bedre forvaltningskultur». Dette tyder dermed på at det var et delt ansvar mellom amtmenn og sentralforvaltning i kontrollen med sorenskriverne.¹¹⁴

---

¹¹⁴ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 40.

Kapittel 3: Syv skyldige sorenskrivere mellom 1846 og 1857

Etter en systematisk gjennomgang av Arnet Olafsens verk *Våre sorenskrivere*, er det syv sorenskrivere som gjorde seg skyldige i misligheter i embetet mellom 1846 og 1857. Fem av disse ble dømt i Høyesterett for embetsmisligheter, mens de andre to døde før de ble dømt gjennom rettssystemet. I dette kapitlet kommer jeg til å gi en introduksjon av de syv sorenskriverne, og hva som var omstendighetene rundt dommene mot dem. For de fem det gjelder kommer jeg også til å ta for meg rettsprosessen mot dem. Her har jeg brukt Norsk Retstidende som hovedkilde. For de to sorenskriverne som ikke fikk en dom mot seg, eller dommen ikke diskuterte visse elementer ved saken grundig nok har jeg ledd i aviser og stortingsforhandlinger for å finne mer informasjon.

3.1 Ole Arndtsen – «synderen forkortet sitt liv før rettferdigheten fikk anledning til å svinge sitt sverd»

Ole Arndtsen var sorenskriver på Helgeland fra 4. oktober 1830 fram til 23. april 1842, da han ble sorenskriver i Bamble. Ifølge Finne-Grønns verk *Norges Prokuratorer, Sakførere Og Advokater 1660-1905* ble han beskrevet som å ha «en vennlig og elskverdig karakter som skaffet ham venner hvor en han ferdes, og i sine embetsdistrikter nøt han meget tillit som en samvittighetsfull mann».¹¹⁵ I tiden som sorenskriver skulle denne beskrivelsen av ham ikke vise den hele og fulle sannheten ved hans embetsførsel. Den 21. februar 1846 ble han suspendert av justisdepartementet og tiltalt for mislige forhold ovenfor Helgelands overformynderi, som han hadde bedratt for 4211 spesidaler, 3 ½ skilling.¹¹⁶ Dommen mot ham trådte derimot aldri i kraft da han tok sitt eget liv fem dager senere.¹¹⁷ Etter hans død ble det også avdekket at han også hadde forgrepet seg på arvemidler under sin tid som sorenskriver i Bamble. Her var det snakk om et beløp på 1016 spesidaler.¹¹⁸

To år etter Arndtsens død, ble sakens hendelsesforløp omtalt i Stortinget. Morgenbladet, som refererte stortingsdebattene i denne perioden, ga saken god plass i avisen 25. September 1848. Under «Protokolkomiteens innstilling.» får vi en ganske så fullstendig gjennomgang av

---

¹¹⁵ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 121.

¹¹⁶ Olafsens, *Våre sorenskrivere*, 132.

¹¹⁷ Olafsens, *Våre sorenskrivere*, 131-132.

¹¹⁸ Olafsens, *Våre sorenskrivere*, 131-132.

saken til sorenskriveren før han ble suspendert av Justisdepartementet, og tok selvmord. I Stortingsforhandlinger for 1848 Vol. 12 Nr. 7 kan vi også finne et referat av innstillingen. Morgenbladets referat og referatet av Stortinget fokuserer på ulike deler av saken, men sammen maler de et ganske fullstendig bilde av situasjonen.¹¹⁹ Kontrollkomitéen beskrev saken på følgende måte:

*Som et Eksempel paa, hvilke slette Følger en slap Kontrol med Statens Embedsmænd let kan bringe, baade for Embedsmanden selv og det Offentlige, samt hvor nødvendigt det i Særdeleshed er, at tilstrækkelig Kontrol fra oven finder Sted, hvad Overformynderivæsenet angaar, [...]*¹²⁰

Da sorenskriver Arndtsen i 1843 forlot embetsstillingen sin som sorenskriver i Helgeland og begynte som sorenskriver i Bamble, hadde han hverken avlagt det pliktige hovedregnskapet som overformynder for årene 1836 til 1840 eller de følgende års spesialregnskaper. Til tross for flere påminnelser så ikke departementet noe til regnskapene, men amtmannen i Bratsberg, Hans Jørgen Christian Aall, gikk god for Arndtsen. Aall så på Arndtsen som en «dugelig og hederlig mann», og betrygget departementet i at han kom til å levere fra seg de manglende regnskapene. Departementets teori på dette tidspunktet var dermed at en for stor arbeidsmengde og mangel på kontorhjelp var årsaken for regnskapets uteblivelse.¹²¹

Amtmannen i Nordlands Amt, Lars Bastian Ridder Stabell, som hadde ansvaret for Helgeland sorenskriveri, hadde selv vært overlesset med egne forretninger og hadde ikke gitt sorenskriveren den lovbestemte boten i 1843 som skulle gis ved uteblivende regnskaper. Det var dermed daværende konstituerende amtmannen i Bratsberg, som ble satt til å bøtelegge sorenskriveren i overenstemmelse med rentekammerplakaten. Den 12. desember 1844 ble den første boten gitt til Arndtsen. Bøtene skulle sendes ham månedlig inntil han leverte fra seg regnskapene. Den sjette boten forfalt 17. mai 1845, og endelig ble regnskapene levert 6. juni.¹²² Da regnskapene for Helgeland ble gjennomgått viste det seg at det manglet et beløp på

---

¹¹⁹ Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 7, 35-37.

¹²⁰ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

¹²¹ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

¹²² Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

3808 spesidaler og 113 skilling. I tillegg var det oppført i regnskapene 8164 Spesidaler og 59 skilling som sto utestående hos de vedkommende vergene.¹²³

Etter gjennomgangen av regnskapet ble Arndtsen anmodet 2. september 1845 om å melde sine opplysninger og forklaringer innen tre uker var gått. Da det ikke kom noen forklaring innen den tid fikk han den 6. oktober en ytterligere frist på 14 dager. Denne gangen ble han truet med suspensjon og rettslig tiltale dersom anmodningen eller pålegget ikke ble etterkommet. Men heller ikke etter disse 14 dagene hørte man noe fra ham. Den 4. desember tok departementet kontakt med amtmannen for å få tak i de begjærte opplysningene. Dette var fordi sorenskriveren hadde påberopt seg sin dårlige helse som unnskyldning for hvorfor han ikke kunne forklare seg angående saken. I et svarbrev fra amtmannen i Bratsberg fikk Justisdepartementet en ny anmodning om utsettelse til slutten av måneden. Denne gangen var det begrunnet med at sorenskriverens arbeidsmengde hindret ham i å avgi forklaring. Den 23. samme måned skrev amtmannen at han hadde gitt sorenskriver Arndtsen tillatelse til å reise til Christiania for å snakke med sin forrige kontorfullmektig om saken. Deretter skulle han komme med de nødvendige opplysningene direkte til departementet.¹²⁴

I håp om at dette ville skje ventet departementet videre ut over tidsfristen de hadde satt, men 16. januar 1846 innløp enda en begjæring fra sorenskriveren om utsettelse til månedsskiftet. Justisdepartementet, som nå følte at de hadde ventet lenge nok, avviste begjæringen og anmodet sorenskriveren om å meddele hvilken informasjon han hadde til hensikt å komme med og med hvem han ønsket å kommunisere. I stedet for å motta denne informasjonen fikk departementet en delforklaring om hvordan deler av ansvaret kunne dekkes.¹²⁵

Etter enda en del korrespondanse med sorenskriveren hadde departementet fått nok av Arndtsens manglende samarbeidsvilje, og saksgangen rundt hans suspensjon ble igangsatt. I denne anledning hadde det kommet inn en henvendelse fra den daværende sorenskriveren på Helgeland, sorenskriver Fredrik Christian Hansen,¹²⁶ som hadde tatt over for sorenskriver Arndtsen da han ble sorenskriver i Bamble. Hansen lurte på hvordan han skulle forholde seg

---

¹²³ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

¹²⁴ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

¹²⁵ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

¹²⁶ Jacobsen, *For lov og rett på Helgeland*, 191.

til at det manglet penger i overformynderiet, og at forvaltningen av overformynderiet hadde vært bekymringsverdige i 3 år. Dette ble også støttet opp om av flere skriftlige meddelelser av umyndiges verger som klagde over de ikke fikk utbetalt vedkommende, nå myndiges, kapitaler.¹²⁷

Den 21. februar 1846 ble han suspendert av justisdepartementet og tiltalt for mislige forhold ovenfor Helgelands overformynderi.¹²⁸ Fem dager senere tok han sitt eget liv.¹²⁹ Etter hans død viste det seg, som nevnt i begynnelsen, at han også hadde forgrepet seg på arvemidler som sorenskriver i Bamble.¹³⁰

3.2 Johan Henrik Cappelen - «voldsomme forgåelser og de frekkeste bedragerier»

Johan Henrik Cappelen ble den 10. april 1826 utnevnt til sorenskriver og fogd i Øst-Finnmark og deretter sorenskriver i Ytre Sogn 15. august 1833. Etter hans død i 1850 ble boet hans gjennomgått, og det ble oppdaget at han hadde underslått midler fra overformynderiet.¹³¹

En kilde som nevner Cappelens virksomhet som sorenskriver er arkivar Finne-Grønns verk om prokuratorene, som var sakførere ved under- og overrettene.¹³² En underrettsprokurator i Nordre Bergenhus amt, Frederik Christian Juell, og hans kollega Jonas Lund skal ha kommet i makkerskap med sorenskriveren. Cappelens levevis skal her ha blitt beskrevet som råflott, og han skal ha drevet med «voldsomme forgåelser og de frekkeste bedragerier» for å gjøre det mulig.¹³³ Cappelen skal også ha unngått en «vanærende dom ved å ta en tur til Bergen og der avgå med døden i 1850».¹³⁴ Juell og Lund ble 4. oktober 1851 ved underretten i Nordre Bergenhus Amt, avsatt fra embetet og fradømt retten til å inneha en slik stilling igjen.¹³⁵ I Adresse-Tidende for Brevig, Stathelle og Langesund 11. oktober 1851 ble dommen mot de to

---

¹²⁷ Morgenbladet, 1848. «Protokollkommitteens indstilling.», 25. september, side 3.

¹²⁸ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 132.

¹²⁹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 131-132.

¹³⁰ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 131-132.

¹³¹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 164.

¹³² *Store norske leksikon*. «Prokurator». Hentet 4. mai 2022.

¹³³ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 222.

¹³⁴ Olafsen, *Våre sorenskrivere* (Oslo, 1945), 164.

¹³⁵ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 222.

prokuratorerne omtalt med følgende ord: «Prokuratorerne Jonas Lund og Frederik Juell bør for løgnagtige Attester og Erklæringer, bedragersk Forhold og ulovlig Sportulering at straffes med Afsættelse.»¹³⁶

I Morgenbladet fredag 16. mai 1851 under «Debatter i Stortinget den 14de Mai.» ble Cappelens embetsførsel diskutert som følge en innstilling om erstatning av overformynderiets tap. Innstillingen kan også finnes i Stortingsforhandlinger 1851 Vol. 13 Nr. 7.¹³⁷ Innstillingen i anledning stortingsrepresentant og prest Harald Ulrik Sverdrups søknad hadde følgende ordlyd:

*«Et Beløb af indtil 2000 Spd. Stilles til Regjeringens Disposition for dermed at dække de Tab, som beviisligen ere paaførte Myndliger i Ytre-Sogns Sorenskriveri ved den i 1850 afgangne Overformynder, Sorenskriver Cappelen, dog kun forsaavidt hans Bo ikke bliver tilstrækkeligt.»*¹³⁸

Under debatten i Stortinget kom det blant annet fram at dette ikke var første gang Sogn hadde vært uheldige med sine embetsmenn. «Det er få i vårt land som har vært så uheldige med sine embetsmenn som Sogn», ytret Sverdrup.¹³⁹ Sverdrup skildret forholdene i Sogn og den tiltroen som hadde fantes til Cappelen som embetsmann. Det var ingen mistanker, hverken i 1847 eller 1848 om at sorenskriveren hadde mislige forhold i embetsførselen sin.

Sorenskriver Cappelen hadde også tidligere innehatt to andre embeter, på Hedmarken og i Øst-Finmarken. Det var uenighet blant stortingsrepresentantene om det skulle ha blitt rettet mistanke mot sorenskriver Cappelen på et tidligere tidspunkt i hans embetskarriere. Stortingsrepresentant Holmboe trodde ikke det var rimelig å anta at Cappelen hadde opptrådd på en slik måte i sine andre embeter at det var noe som tilsa at regjeringen ikke burde ha gitt ham jobben som sorenskriver i Ytre Sogn. Tvert imot, han hadde hatt gode anbefalinger. Mislighetene i Finnmark ble først oppdaget på et senere tidspunkt. Holmboe påpekte også at

---

¹³⁶ Adresse-Tidende for Brevig, Stathelle og Langesund, 1851. «Brevig den 11. Oktober» side 2, 11. oktober.

¹³⁷ Stortingsforhandlinger 1851, Vol. 13 Nr. 7, 149-157.

¹³⁸ Stortingsforhandlinger 1851, Vol. 13 Nr. 7, 149-157.

¹³⁹ Morgenbladet, 1851. «Stortinget. Debatter i Stortinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai.

dette var et usedvanlig tilfelle, og at det det vel sto som det eneste av sitt slag på en slik måte at man ikke trengte å frykte for gjentakelser.¹⁴⁰

Stortingsrepresentant Anton Theodor Harris ønsket derimot å stemme for den ansøkte erstatningen. Begrunnelsen hans var at han trodde Cappelens flere år i forveien burde ha blitt fjernet fra sitt embete, da man måtte ha grunn til å tro at hans embetsførsel hadde vært ytterst mislig. Stortingsrepresentanten opplyste om flere tilfeller der Cappelens embetsferd hadde vært skjødesløs og upålitelig, og at Justisdepartementet også hadde være involvert flere ganger.¹⁴¹ Han mente også i likhet med stortingsrepresentant Schaaning, at beslutningen burde gis et tillegg om at man forbeholdt seg sin rett mot andre vedkommende.

Sverdrup var enig med komitéen om at staten ikke hadde et juridisk ansvar, men poengterte at de hadde et moralsk et. Dette var fordi det var de som hadde satt embetsmannen til å styre med et distrikt som også tidligere hadde hatt problemer med uduelige embetsmenn.¹⁴²

Sverdrups forslag ble bifalt med 37 stemmer, og Stortinget bestemte seg dermed 14. mai 1851 for å stille et beløp på 2000 spesidaler til regjeringens disposisjon for å dekke de umyndiges tap dersom boet til Cappelens skulle vise seg å ikke kunne dekke det. I dette tilfellet tok staten ansvaret når det kom til de mislighetene som hadde skjedd under sorenskriver Cappelens ansettelse. Denne informasjonen stemmer også overens med statsregnskapet for 1851.¹⁴³

Det har vært lite annet å finne om Cappelens embetsmisligheter i avisene fra perioden.¹⁴⁴ Noe av dette kan være forårsaket av at staten selv fant omstendighetene usikre ettersom mislighetene til sorenskriveren ikke ble oppdaget før etter hans død. Diskusjonen rundt embetsførselen hans i Stortinget viste derimot stor misnøye blant representantene. Det virker også som om stortingsrepresentantene innehar lite informasjon om saken.

---

¹⁴⁰ Morgenbladet, 1851. «Storthinget. Debatter i Storthinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai.

¹⁴¹ Morgenbladet, 1851. «Storthinget. Debatter i Storthinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai.

¹⁴² Morgenbladet, 1851. «Storthinget. Debatter i Storthinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai.

¹⁴³ Morgenbladet, 1853. «Finansdepartementets Foredrag om Statsregnskapet for 1851.» Punkt 30, 18. mai; Morgenbladet, 1851. «Storthinget. Debatter i Storthinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai.

¹⁴⁴ Det er kun Nasjonalbibliotekets digitaliserte aviser som er brukt for å finne informasjon om Cappelens embetsførsel, og det kan dermed finnes informasjon andre steder.

3.3 Johan Caspar Preus – embetsforbryteren som fikk avskjed i nåde

Johan Caspar Preus ble utnevnt som sorenskriver i Vestre Nedenes og byfogd i Grimstad 29. juli 1841. Tidligere hadde han både vært underrettsprokurator i Buskerud amt og sorenskriver i Ryfylke.¹⁴⁵ Den 11. september 1851 ble han dømt etter kriminalloven kapittel 11 § 2 og kapittel 21 §§ 14 og 11 til embetsfortapelse. Dette var for tilføyelser og forandringer i en underskrevet protokoll, og for tilsvarende forandringer og bekreftelse i en beskrevet akt for å rette feil og dekke midlertidig forsømmelse.¹⁴⁶

Det hele startet da sorenskriver Preus den 7. juli 1849 ble tiltalt for å ha endret dommen mot enken Sophie Terjesdatter Groos i rettsprotokollen etter at den var underskrevet av vitner. Samtidig ble han også tiltalt for å ikke ha «inført en riktig bekræftningspaategning» etter å ha gjort protokollendringene. Som følge av disse tiltalene ble saken igangsatt ved stedets underrett.¹⁴⁷ Tiltalen lød som følgende:

*Ved høieste Resolution af 7de Juli 1849 blev Sorenskriver i vestre Nedenæs og Byfoged i Grimstad Johan Caspar Preus beordret tiltalt a) for, til Rettelse i en af ham den 1ste August 1846 afsagt utigtig Dom i en mod Enken Sophie Terjesdatter Groos anlagt Politisag, at have saa vel i vedkommende Protocol som i den udstedte Act, og efter at denne var forsynet med vedkommende Stævnevidners Paategning om, at Dommen under 3die August 1846 var forkyndt for Angj.s sidste Opholdssted, forandret bemeldte Dom; og b) for at have forsynet den saaledes forandrede Act med en Forhold i det samme som Dom Inførte urigtig Bekræftningspaategning. Som Følge heraf blev af Amtet udnævnt Sættedommer og Referent, og Sagen, som sædvanligt i saadanne Tilfælde, sat i Gang ved Stedets almindelige Underret.*¹⁴⁸

Den 2. januar 1850 ble han tiltalt for ytterligere ulovlige forhold i samme sak. Han skal ha forandret ordet «optaget» til «udsat» i skifteprotokollen etter skiftet av boet til Niels Olsen Steendal den 7. november 1848. Skiftevesnet var den instansen som hjalp å dele og fordele

---

¹⁴⁵ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 314-315.

¹⁴⁶ Saken til sorenskriver Preus har jeg tidligere tatt for meg i bacheloroppgaven min: Bjerva og Sandvik, «Sorenskrivere i Høyesterett: Embetsmisligheter blant norske sorenskrivere på 1850-tallet».

¹⁴⁷ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 628-629.

¹⁴⁸ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 628-629.

eiendom, f.eks. ved et arveoppgjør. Skifteprotokollen inneholdt avskrifter av offentlige skiftebrev.¹⁴⁹ Han ble også tiltalt 27. april 1850 for å ha gjort en tilførsel i protokollen etter bytinget i Grimstad for mars måned 1849. Tilførselen skal ha vært om at det årlige «Thingsvidne» angående vrak og strandet gods for 1848 var tatt opp og bemeldt bytinget når dette i realiteten ikke hadde skjedd. Deretter skal han ha lagt en bekreftet underskrift om den uriktige tilførselen i protokollen som bilag i «Contributionsregnskabet» for 1848.¹⁵⁰

Første del av tiltalen handlet om at sorenskriveren hadde endret dommen mot enken Sophie Terjesdatter Groos i protokollen. Rettsaken mot henne hadde omhandlet ulovlig brennevinsskjenking, noe som hun ble ilagt en bot på ti spesidaler for. Størrelsen på denne boten var feilen som hadde blitt gjort av sorenskriveren. Hun skulle egentlig få en bot på ½ spesidaler for hver person hun hadde skjenket. Etersom dette var snakk om seks personer, skulle det være til sammen tre spesidaler i bot, ikke ti. Denne feilen rettet Preus i etterkant av at protokollen hadde blitt underskrevet.¹⁵¹

Gjennomgående for sitt forsvar trakk Preus frem sin dårlige helse på tiden de ulike feilene skjedde. Sorenskriverens dårlige helse skal også ha gjort kommunikasjon mellom ham og kontormedarbeiderne hans dårlig, og var årsaken til feilene. Kontorbetjentene til Preus, som vitnet for ham flere ganger, støttet også opp om denne forklaringen.¹⁵² Det samme gjorde legeattesten hans:

«Sygdommen, som jeg paa mine ordentligviis daglige Sygebesøg havde rigelig Anledning til at iagttage, varede omtrent i de fire første Maaender af 1849, og var slemmest i Marts Maaned. Da en saadan legemlig Tilstand, som de i nævnte Attester omhandlede, ikke kan Andet end ogsaa have en deprimerende Indflydelse paa Aandens Functioner, saa anseer jeg det ikke alene for muligt, men endog sandsynligt, at han i enkelte Øieblikke, især naar han led af Feber, har været mere eller mindre udygtig til

---

¹⁴⁹ Imsen og Winge, *Norsk historisk leksikon: Kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*, 378-379.

¹⁵⁰ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 629.

¹⁵¹ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 629.

¹⁵² Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 628-634.

at opfatte og bedømme flere af de Embedsexpeditioner, der bleve ham forelagte, eller hvorom man fra hans Contor henvendte sig til ham.»¹⁵³

Ved underretten ble sorenskriver Preus dømt etter kriminalloven kapittel 24 § 14 til å betale 250 spesidaler til statskassen samt å betale saksomkostningene. Anken til overretten skjedde fra «det offentliges» side, og her ble Preus dømt etter samme paragraf, men her til embetsfortapelse og ikke bot.¹⁵⁴ Kapittel 24 § 14 i kriminalloven omhandlet ulovlig tilførsel i protokoll eller lignende uten at dette går ut over noen. Straffen for dette kunne være alt fra bøter til embetsfortapelse.¹⁵⁵ Overretten så på Preus sine handlinger som mer alvorlige enn underretten, og dømte ham til en strengere straff. Dette gjorde at sorenskriver Preus anket saken videre til Høyesterett.¹⁵⁶ I Høyesterett ble det gitt følgende dom:

«Byfoegd og Sornskriver Johan Caspar Preus bør for Forbrydelse mod Crll.s 11-2 og 24-14 at straffes med Embeds-fortabelse. Med Hensyn til Sagens Omkostninger bør de ergangne Domme ved Magt at stande. I Salarium til Actor for Høiesteret.»¹⁵⁷

Høyesterett dømte sorenskriver Preus etter kriminalloven kapittel 24 § 14, slik som de tidligere rettsinstansene, men også etter kapittel 11 paragraf 2. Staffen forble embetsfortapelse slik som i overretten.¹⁵⁸ Kapittel 11 § 2 sier følgende:

§ 2.

Begaaes saadan Forbrydelse ellers med Hensyn til noget Document, der udfærdiges, eller nogen Protocol, der føres paa Embeds Bestillings eller Ombuds Vegne, ansees den Skyldige med Strafarbeide i fjerde eller femte Grad eller med Fængsel.¹⁵⁹

Høyesterett begrunnet valget av kriminalloven kapittel 11 § 2 fordi alle de tre hendelsene angikk situasjoner der forandringen var av allerede «skeet og underskreven tilførsel». Det

---

¹⁵³ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633.

¹⁵⁴ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633.

¹⁵⁵ *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842), 97.

¹⁵⁶ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633.

¹⁵⁷ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 634.

¹⁵⁸ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633-634.

¹⁵⁹ *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842), 41.

fantas med andre ord spor etter endringene i protokollene. Både kriminalloven kapittel §§ 12 og 14 handlet om «opprinnelige uriktige anførsler» og ble brukt på den uriktige dommen.¹⁶⁰

Dommen mot sorenskriver Preus var ikke slutten på saken. Sorenskriveren fikk nemlig avskjed i nåde et år senere, den 13. januar 1852, ved hjelp av advokat Dunker. I 1857 søkte også Preus Stortinget om pensjon.¹⁶¹ I stortingsforhandlingene for 1857 kan vi lese innstillingen til Gage- og Pensjonskomiteen angående sorenskriverens forespørsel om pensjon. Også her var høyesterettsadvokat Dunker involvert i forsvaret av sorenskriveren. Dunker omtalte dommen Preus tidligere hadde fått som for streng. Ingen av handlingene sorenskriveren hadde gjort seg skyldig i karakteriserte ham som en person som ville skaffe seg selv en formue eller gjøre skade på noen ifølge advokaten. Dommen mot Preus var et resultat av sorenskriverens «syklige etterstrebelse» av et høyt nivå av «orden, korrekthet og punktlighet», og at han dermed kun ønsket å rette på feil han hadde gjort.¹⁶² Dunker trakk også frem det at Preus hadde fått avskjed i nåde ett år etter høyesterettsdommen, samt hans økonomiske situasjon.¹⁶³

*Uagtet den faldne Høiesteretsdom meddelte Hans Majestæt Kongen Ansøgeren Afsked i Naade. Af en Ansøgningen vedlagt Opgave over Ansøgerens Formuesstilling erfares, at han skal eie omtrent 4,000 Specier, og at han er i en Alder af omtrent 70 Aar, men har ingen Familie at Forsørge.*¹⁶⁴

Det var delte meninger innad i komitéen om å fravike den regelen som man til nå hadde fulgt. Det hadde nemlig aldri vært bevilget pensjoner av statskassen til tilsvarende embetsmenn. Allikevel valgte komitéen å innstille en årlig pensjon på 120 spesidaler, som ble innvilget av Stortinget.¹⁶⁵ Dette var på grunn av hans tidligere embetsferd som hadde «gagnet distriktet»,

---

¹⁶⁰ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 634.

¹⁶¹ Finne-Grønn og Mardal, *Norges Prokuratorer, Sakførere Og Advokater 1660-1905* (Oslo: Den Norske Sakførerforening, 1928), 284.

¹⁶² Stortingsforhandlinger 1857, Vol. 15 Nr. 8, side 82.

¹⁶³ Stortingsforhandlinger 1857, Vol. 15 Nr. 8, side 82.

¹⁶⁴ Stortingsforhandlinger 1857, Vol. 15 Nr. 8, side 82.

¹⁶⁵ Stortingsforhandlinger 1857, Vol. 15 Nr. 8, side 82.

samt hans økonomiske situasjon. Han skal blant annet ha hjulpet unge mennesker økonomisk slik at de kunne fortsette studiene sine.¹⁶⁶

Ettersom Preus både fikk avskjed i nåde, og senere også fikk pensjon av statskassen kan han ses på som et uvanlig tilfelle. Dette er også noe som Gage- og Pensjonskomiteen innrømmer i sin behandling av pensjonssøknaden hans. Grunnene for dette er nok flere. Til tross for å bli fradømt embetet var ikke embetsmislighetene til Preus blant de mest alvorlige. Det virker i stor grad som om det handlet om uriktige prosedyrer, heller en økonomiske bedrag. Dette er også et poeng advokat Dunker trekker fram og vinner fram med i etterkant av Preus sin domfellelse. Det at Preus også hadde advokat Dunker til å forsvare seg var nok positivt for saken hans, ettersom Dunker var ansett som en av tidens beste advokater.¹⁶⁷

3.4 Edward Christie Heiberg – «Syk, hypokonder og nervesvekket på grunn av overarbeide»

I 1837 ble Edward Christie Heiberg tilsatt som sorenskriver i Nordre Østerdalen. Av Finne-Grønn blir han beskrevet som en «eiendommelig personlighet, en skarpsindig jurist og høyt ansett dommer». Finne-Grønn sier til gjengjeld ingenting om hans embetsmisligheter.¹⁶⁸ Den 18. januar 1853 ble han dømt i Høyesterett for uforsvarlig utsettelse av domsavsigelsen i en draps og arrester sak, og ilagt en bot på 200 spesidaler samt saksomkostninger. Han hadde også tidligere vært gitt en rekke bøter for andre forseelser. Mellom 1851 og 1852 hadde han blitt bøtelagt ikke mindre enn 15 ganger, som til sammen betydde bøter på hele 1470 spesidaler.¹⁶⁹

Høyesterettsdommen mot sorenskriver Heiberg er omtalt i Norsk Retstidende sammen med dommen mot Anders Henriksen Stør.¹⁷⁰ Det var sorenskriver Heiberg som behandlet saken mot Anders Henriksen Stør i underretten, der han skal ha utsatt sakens pådømmelse uten grunn. Justisdepartementet ga amtet et pålegg, og sorenskriveren ble flere ganger minnet på saken, men ingenting skal ha skjedd. Til slutt måtte det besikkes en ny settedommer. For sin

---

¹⁶⁶ Stortingsforhandlinger 1857, Vol. 15 Nr. 8, side 82.

¹⁶⁷ Lorenz, «Bernhard Dunker», *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 10. mai 2022.

¹⁶⁸ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 199.

¹⁶⁹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 224.

¹⁷⁰ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 193.

uansvarlighet ble sorenskriver Heiberg tiltalt etter kriminalloven kapittel 24 § 2.¹⁷¹ Denne paragrafen sa følgende:

§ 2.

Den Dommer, som af Skjødesløshed eller Forsømmelse undlader inden lovbefalede Tid at afholde Undersøgels-Forhør over Nogen, der for en strafbar Handling er hæftet, eller som undlader med tilbørlig Hurtighed at fremme de Undersøgelser, Handlingen eller Hæftelsen gjør fornødne, til Øvrigheden at fremsende Forhør eller anden erhvervet Oplysning, at beramme Sagens Foretagelse mod den Hæftede, eller deri at afsige Dom, eller som med Hensyn til Sagen i andre Maader gjør sig skyldig i utilbørligt Ophold, bøder fra fem til femti Speciedaler, men hvis saadant Ophold overstiger en Maaned, fra tyve til otti Speciedaler for hver Maaned, hvori Opholdet i det Hele har fundet Sted.¹⁷²

Dette var ikke første gang sorenskriver Heiberg hadde blitt bøtelagt for forbrytelser i embetsførselen. Som nevnt ovenfor skal han ifølge Olafsen ha blitt bøtelagt ikke mindre enn 15 ganger mellom 1851 og 1852.¹⁷³ Disse bøkene ble også omtalt i Norsk Retstidende. Justisdepartementet trakk også fram at sorenskriveren hadde en grenseløs treghet i hans embetsforretninger, og at han flere ganger hadde fått bøter for uteblivelse av regnskaper og erklæringer.¹⁷⁴ Til tross for de mange bøkene Heiberg hadde fått, og at det i lignende saker ville være aktuelt å straffe embetsmannen med embetsfortapelse, ble det på grunn av hans sykелighet og ellers rettskaffenhet som embetsmann ikke ansett som riktig å straffe ham med annet enn bøter i overretten, og dermed etter kriminalloven kapittel 24 § 2 og ikke § 5, som omhandlet mer alvorlige tilfeller. Bøkene ble satt til fem måneder, og 40 spesidaler per måned. I alt 200 spesidaler i bøter til statskassen.¹⁷⁵

Saken ble anket til Høyesterett både fra sorenskriver Heiberg og Anders Størs side, men Overrettsdommen gjorde bare endringer i Anders Stør sin straffetid. Fokuset for resten av

---

¹⁷¹ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 197-198.

¹⁷² *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842), 94.

¹⁷³ Olafsen, *Våre sorenskrivere* (Oslo, 1945), 224.

¹⁷⁴ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 198-199.

¹⁷⁵ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 199.

saken i Norsk Retstidende er på sorenskriver Heibergs helse, og hvordan dette fungerte som en formildende omstendighet for Heibergs sak. Her er det flere vitner som uttaler seg. Hans huslege, distriktslege Ellertsen, hadde kjent ham og vært hans lege i seks år. Ellertsen kom med to uttalelser til overretten om Heibergs helse, der begge uttalelsene maler mye av det samme bildet.

På begynnelsen av deres bekjentskap var Heiberg i relativt god form, selv om han plagdes av hemorroider. Sommer og høsten 1846 hadde sorenskriver Heiberg ualminnelig mange forretninger, som til dels fant sted på reise i fjelldistriktet og til dels på kontoret. Til tross for mye å gjøre lot han ifølge sin huslege aldri en forretning ligge. Han satt ofte oppe hele natten, flere netter på rad, for å få fullført forretningene sine. Disse anstrengelsene gjorde at han ble mottagelig for sykdommer, og da han var på reise til Femundsjøen pådro han seg et meget alvorlig tilfelle av lumbago. Dette gjorde at han over lengre tid var nødt til å holde sengen. I løpet av denne tiden fikk han problemer med å ekspedere forretningene sine så hurtig som han ønsket, og dette hadde en skadelig innflytelse på sinnet hans. Sinnsstemningen hans endret seg. Ifølge Ellertsen ble han stille, innesluttet og ønsket å være alene. En stor engstelse og uro begynte å omslutte ham, og dette hadde en innflytelse på ekspederingen av hans forretninger. Han skal ha mistet tiltro til egen dyktighet, og dette skulle ifølge huslegen være grunnen til at han ikke klarte å være hurtig i sine embetsforretninger.¹⁷⁶

Heibergs huslege var derimot positiv til at sorenskriverens tilstand kunne forbedres ved å sørge for at han fikk tilstrekkelig med ro. Han burde ifølge legen få «aldeles Frihed fra alle Forretninger, opholde sig en Tid i en blidere Egn, f. Ex. ved et Badested, gives Anledning til Reiser og Adspredelser [...]».¹⁷⁷

Ellertsen ble også bedt om å gi sin formening om hvor vidt sorenskriver Heibergs svakhet overvældet hans evne til å reflektere med nødvendig klarhet over hans embetsforsømmelser. Her kom Ellertsen med klar tale. På grunn av hans tilstand mente huslegen at sorenskriveren var uskikket til å reflektere over den forsømmelsen han hadde foretatt seg vedrørende sine embetsplikter. Akkurat denne uttalelsen hadde nok mye å si for hvordan han ble dømt.

---

¹⁷⁶ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 200-201.

¹⁷⁷ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 202.

*Forestillingen om det Ansvar, som truer, kan vel stundom fremstille sig for hans beængstede Tanke, men den Mistillid til Andres Hjælp, der er en Følge af hans Hypochondri, og Følelsen af, at han selv bør udføre den vigtige Dommerfunction, og at han selv for dens Udførelse staaer til Ansvar, tilintetgjør igjen den Kraft, som hiin Forestilling ellers skulde have til at sætte ham i Virksomhed.*¹⁷⁸

Heibergs forsvarer innhentet også en uttalelse fra det medisinske fakultet som etter å ha sett på de fremlagte legeattestene og sakens dokumenter sluttet seg til distriktslege Ellertsens siste forklaring om sorenskriver Heibergs tilstand.¹⁷⁹ For å få helsen sin tilbake måtte Heiberg fratruke embetet sitt i et år.¹⁸⁰ I Høyesteretten fikk sorenskriveren ilagt en bot på 200 spesidaler, samt saksomkostninger. Dette også hva overretten hadde dømt. Heiberg beholdt sorenskriverembete sitt i Nordre Østerdalen fram til han ble byskriver i Bergen 22. desember 1858.¹⁸¹

Heibergs sak er noe spesiell i vårt utvalg. Han endte opp med å beholde embetet sitt, i motsetning til de andre sorenskriverne. Den dårlige helsen hans ble dermed sett på som en formildende omstendighet, og til at han kun ble dømt til å betale en bot for embetsmislighetene sine. Heiberg ble også suspendert fra embetet sitt i et år for å «få helsen tilbake». Noe mer om omstendighetene rundt denne suspensjonen har jeg ikke klart å finne informasjon om.

3.5 Jens Munthe – «stakk stempelgebyrer i sin egen lomme»

Jens Munthe var sorenskriver i Ytre sogn sorenskriveri fra 1825 til 1833, og deretter i Øvre Telemarkens vestafjelske sorenskriveri fra 1833 til 1853. Dette embetet ble han fradømt for forbrytelse mot kriminallovens kapittel 24-27 og stempelpapirloven av 9. august 1839 § 27 og ilagt saksomkostninger ved høyesterettsdom 21. oktober 1853. Han skal ha puttet stempelgebyrer «i sin egen lomme» istedenfor at de kom statskassen til gode, slik som de skulle.¹⁸² Avgiften på stemplet papir hadde tidligere vært en viktig inntekt for statskassen, og i

---

¹⁷⁸ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 204.

¹⁷⁹ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 204-205.

¹⁸⁰ Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1853 Vol. 18, 205.

¹⁸¹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 224.

¹⁸² Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 288.

1836 innbrakte den netto 118 000 spesidaler for statskassen. Etter reformen i 1839 ble tariffene halvert, men det var fortsatt sett på som en inntektskilde for staten.¹⁸³

Saken mot Munthe startet ved at lensmann Qvisling klagde til amtmannen i Bratsberg 25. september 1850 over at sorenskriveren i to skifter hadde beregnet og fått betalt for mye i stempelgebyr. Når han ble gitt en skriftlig begjæring om disse skifteekstraktene juli samme år skal han ikke ha svart på denne. Da han noe senere fikk en muntlig påminnelse skal han ha gitt uttrykk for at han ikke aktet å svare på brevet, og «at man nok fik bie, til hans Tid kom.»¹⁸⁴

Den 2. november samme år kom Ole Klev med en lignende klage til amtmannen i anledning et annet skifteekstrakt. I en avgitt forklaring til lensmannen 9. november samme år forklarte Munthe at en del skifteekstrakter ikke var ekspedert, men at han ikke følte seg forpliktet til å ekspedere dem før han fikk betaling.¹⁸⁵ Etter klagen mot sorenskriveren sendte Justisdepartementet et par betjenter for å undersøke forholdet i sin helhet. Etter deres undersøkelser ga de sine bemerkninger og sorenskriveren fikk svare på disse. På bakgrunn av dette ga departementet 14. juli 1851 et foredrag der de anbefalte å sette Sorenskriver Munthe under tiltale for hans forhold med skifteekstraktene.¹⁸⁶

Fra 1846 til 1849 hadde sorenskriveren beregnet og tatt imot betaling for stemplet papir til en verdi av 232 spesidaler 96 skilling som han ikke kunne opplyse om at var kommet statskassen til gode. Munthe hevdet at grunnen til at skifteekstraktene ikke var fullført var på grunn av manglende betaling, men dette viste seg å ikke være riktig. På grunn av den store mengden av slike ufullførte skifteekstrakter antok departementet heller ikke at det var som følge av uaktsomhet eller forsømmelse.¹⁸⁷ På grunn av omstendighetene mente departementet at Munthe ikke burde dømmes etter en mildere lov enn kriminalloven kapittel 24 § 27, samt Lov om stemplet papir av 9. august 1839 § 27.¹⁸⁸ Stempelpapirloven § 27 omtalte situasjoner der

---

¹⁸³ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 200.

¹⁸⁴ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 83.

¹⁸⁵ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 83.

¹⁸⁶ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 84.

¹⁸⁷ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 83-93.

¹⁸⁸ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 89.

en embetsmann tok betalt for stemplet papir som ikke blir brukt.¹⁸⁹ Kriminalloven kapittel 24 § 27 omhandlet andre tilfeller (enn paragrafene før) der en embetsmann til sin egen fordel foretok seg noe der det private eller offentlige ble krenket, eller at han av vond vilje unnlot embetsplikten sin.¹⁹⁰

Justisdepartementets utsendelser så alvorlig på sorenskriver Munthes embetsforbrytelser. Utsendingene fra departementet var ikke i tvil om at det var en høy grad av mislighet var til stede i Munthes embetsførsel. De så det dermed som utilrådelig å la Munthe forbli i embetet mens saken gikk for retten. Dette var fordi mislighetsanklagene hans var såpass alvorlige, og fordi embetsstillingen hans var så viktig som den var.¹⁹¹ Samme dag som foredraget kom følgende resolusjon fra departementet, og sorenskriver Munthe ble satt under tiltale samt suspendert fra sorenskriverembete. Tiltalen hadde følgende ordlyd:

Paa dette Foredrag faldt samme Dag følgende høieste Resolution: «1) At Sorenskriver i øvre Thelemarkens vestfjælske Sorenskriveri J. Munthe befales undergigen Justitiens Tiltale til Undgjældelse efter Lovgivningen for misligt Forhold ved i Boer, sluttede i Tidsrummet fra hans Overtagelse af Embedet i Begyndrlsen af Aaret 1846 indtil 26de Marts 1849, at have beregnet og oppebaaret Betaling for stæmplet papir til de i Lov af 9de August 1838 § 11 befalede Skifteextracter, og for disses Udfærdigelse, uden at det stæmplede Papirs Kostende er kommet Statskassen til Gode, og uden at Extracterne ere blevne udfærdigede, samt for i de senere sluttede Boer at have thinglæst Hjemmel paa de udlagte faste Eiendomme, uden at det behørigte stæmplede Papir hertil har været forbrugt. 2) At han befales suspenderet fra sit Embede, samt at det maa naadigst overdrages Justitsdepartementet at træffe fornøden Forføjning til Embedets midlertidige Bestyrelse.»¹⁹²

Ved underrettsdom av 14. august 1852 ble Munthe dømt for brudd på kriminalloven kapittel 24 § 27 og for overtredelse av lov av 9. august 1839 § 27. Straffen han ble idømt var

---

¹⁸⁹ Schmidt, *Love, anordninger, tractater, resolutioner, kundgjørelser, departementsskrivelser, circularer m.m. for kongeriget Norge*, 354.

¹⁹⁰ *Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842* (J. Melgaard, 1842), 100.

¹⁹¹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 89.

¹⁹² Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 89-90.

embetsfortapelse, samt til å erstatte Statskassen 339 spesidaler 4 ort og 8 skilling. Han ble også dømt til å betale saksomkostningene. Dommen inneholdt ikke forholdene der han hadde tinglest hjemmel på faste eiendommer, utlagte i bo som var sluttet senere enn 26. mars 1849 uten at behørig stemplet papir var brukt. Dette førte til at saken ble anket videre til overretten av det offentlige.¹⁹³

I overretten ble Munthe 16. mars 1853 felt med ny konklusjon etter begge lovsteder, men kun til embetsfortapelse. Underrettsdommen ble opprettholdt med hensyn til saksomkostningene. Denne dommen ble av begge parter anket videre til Høyesterett.¹⁹⁴ I Høyesterett fikk sorenskriver Munthe følgende dom:

*Sorenskriver Jens Munthe bør for Forbrydelse mod Crll.s Cap. 24 § 27 og Lov af 9de August 1839 § 27 at straffes med Embedsfortabelse. I Henseende til Omkostningene bør de ergangne Domme ved Magt at stande. I Salarium til Actor for Høiesteret, Advocat Lous, betaler Tiltalte 25 – fem og tyve – Spdlr. Statskassens og de øvrige Fornærmedes Ret til Erstatning forbeholdes. Aarsagen, hvorfor Erstatningen kun blev forbeholdt var uden Tvivl den, at det ikke lod sig gjøre, med fornøden Nøiagtighed at bestemme den.*¹⁹⁵

Høyesterettsdommen ble den samme som i overretten. Erstatningen til de fornærmede ble kun forbeholdt av den grunn at det ikke lot seg gjøre å nøyaktig bestemme den.¹⁹⁶ Det store omfanget av saken til sorenskriver Munthe kan sees i Riksarkivet, som har oppbevart et helt stykke om saken mot ham. Dette inneholder blant annet store mengder korrespondanse og regnskaper som i detalj viser embetsførselen til sorenskriveren, og som trolig ble brukt som bevismateriale i saken mot ham.¹⁹⁷

---

¹⁹³ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 92.

¹⁹⁴ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 92.

¹⁹⁵ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 93.

¹⁹⁶ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 93.

¹⁹⁷ Riksarkivet, Finansdepartementet, Oppebørselskontoret A, L0036 Sak mot sorenskriver Munthe, 1834-1858.

3.6 Frederik Daniel Timme – forsømmelse og skjødesløshet i embetsførselen

Frederik Daniel Timme ble tilsatt som sorenskriver i Strinden og Selbu fra 1826. Den 11. mai 1855 ble han fradømt sorenskriverembete ved høyesterettsdom for forbrytelse mot kriminalloven kap. 24 § 27 for annen gangs ulovlig sportulering.¹⁹⁸ Saken er gjenfortalt i Norsk Retstidende for året 1855.¹⁹⁹

Den 16. juli 1852 ble det utsendt to menn fra Justisdepartementet for å undersøke Timmes embetsforhold. De produserte en lang og detaljert rapport, som ble lagt fram 18. september samme år. Rapporten gikk i dybden på Timmes embetsforhold, og flere andre forhold som hadde muligheten for å være mislige. I rapporten fikk også Timme forklare seg.²⁰⁰

Den 22. juni 1853 utstedte amtmannen i søndre Trondhjems amt ordre til prokurator Lerche at sorenskriver Timme, skulle tiltales for flere embetsmislike forhold. Først i forbindelse med sluttede bo i 1849, 1850 og 1851, og for å ha unnlatt å til forsvarlig tid ha gjort ferdig befalte skifteekstrakter til tross for at stempelpapiret var betalt for. Han ble også tiltalt for ulovlig sportulering i ulike deler av sitt embetsvirke.²⁰¹ For disse forbrytelsene ble han suspendert fra embetet, samtidig som Justisdepartementet tok over ansvaret for å ta de nødvendige beslutningene angående embetes midlertidige bestyrelse. Saken ble lagt under Trondhjem bys jurisdiksjon, der sorenskriver Timme bodde.

Underrettens dom ble avsagt 9. januar 1854. Timme ble dømt for å ha vist forsømmelse og skjødesløshet i embetsførsel sin som skifteforvalter og overformynder. Han ble dømt til å betale 200 spesidaler i bøter til statskassen, tilbakebetale dem som han hadde utrettelig innkrevd sportelbeløp fra, samt saksomkostningene.²⁰² Timme forklarte alle sine embetsmislike forhold med at han lot de ting «gå i glemmeboken».²⁰³

---

¹⁹⁸ Olafsen, *Våre sorenskrivere* (Oslo, 1945), 363.

¹⁹⁹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 681-704.

²⁰⁰ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 683.

²⁰¹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 681-682.

²⁰² Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 703.

²⁰³ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 703.

Amtmannen anket på det offentliges vegne til overretten, som 21. august 1854 stadfestet underrettens dom, med noen forandringer i erstatningspostene. Etter dette innanket amtmannen saken videre til Høyesterett.²⁰⁴ Høyesteretts dom var følgende:

*Sorenskriver Frederik Daniel Timme bør for Forbrytelse mod Crll.s Cap. 24, § 27, og for anden Gang begaaet ulovlig Sportulering at straffes med Embedsfortabelse. I Henseende til Erstatning og Sagens Omkostninger bør Stiftsoverrettens Dom ved Magt at stande. I Salar, o. S. V. (Jfr Retst. For 1854, S 83-92).*²⁰⁵

Timme ble dermed dømt til embetsfortapelse for annen gangs ulovlig sportulering. Erstatningen og saksomkostningene som ble bestemt i overretten ble også stående. Sorenskriver Timme er et godt eksempel på at økonomiske misligheter som ulovlig sportulering også ble sett på som en høyst alvorlig embetsforbrytelse, og fikk en hard straff i Høyesterett.

3.7 Frederik Christian Hansen - kostbart kontorhold og underslag

Frederik Christian Hansen ble ansatt som sorenskriver på Helgeland i 1842, da han overtok etter sorenskriver Arndtsen.²⁰⁶ Den 8. desember 1857 ble han dømt i Høyesterett for underslag av umyndiges midler, uriktige forklaringer og falsk regnskapsførsel.²⁰⁷

Høsten 1851 fant Justisdepartementet grunn til å undersøke overformynderiets og skiftevesenets tilstand i Helgeland. Hvorfor Justisdepartementet skulle finne grunn for dette er litt usikkert, men det skal ifølge Finne-Grønn ha vært «ymtet om misligheter ved hans befatning med overformynderiet».²⁰⁸ For å undersøke sendte departementet to utsendinger, fullmektig Ottesen og candidatus Hofgaard. Deres undersøkelse gjorde det kjent at Hansen som overformynder var i kassamangel, og at det også fantes andre misligheter ved hans

---

²⁰⁴ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 703-704.

²⁰⁵ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 704.

²⁰⁶ Saken til sorenskriver Hansen har jeg tidligere tatt for meg i bacheloroppgaven min: Bjerva og Sandvik, «Sorenskrivere i Høyesterett: Embetsmisligheter blant norske sorenskrivere på 1850-tallet».

²⁰⁷ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 212; Jacobsen, *For lov og rett på Helgeland: Sorenskriverembetet 400 år 1591-1991*, 191.

²⁰⁸ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 191.

embete.²⁰⁹ Etter disse oppdagelsene ble han suspendert 14. april 1852 og satt under tiltale for a) som overformynder å ha underslått innbetalte umyndighetsmidler som sto under hans forvaltning, og b) for som skifteforvalter å ha beregnet og fått honorar for beskrivelse, bekreftelse og godtgjørelse for stempelpapir til såkalte auksjonsattester (auksjonsskjøter) uten at disse attestene var ustedt og uten at stempelpapirets kostnad hadde kommet statskassen til gode.²¹⁰

Dette var ikke de siste av tiltalene mot ham. Han ble også ved etterskuddsordre 5. april 1853 satt under tiltale for å i sin rolle som skifteforvalter ha underslått innbetalte arveavgifter som skulle ha kommet statskassen til gode. Ved etterskuddsordre 4. juli samme år ble han også satt under tiltale for å ha avgitt uriktige forklaringer i sammenheng med overformynderregnskapene sine, og i den anledning forsøkt å skjule at han hadde underslått umyndiges midler. Ved etterskuddsordre 14. oktober 1853 ble han satt under tiltale for å ha underslått arvemidler, 48 spesidaler og 32 skilling, som skulle tilfalle staten, samt å ha underslått en arveavgift på 5 spesidaler 23 skilling. Ved etterskuddsordre 17. mai 1854 ble han satt under tiltale for å som skifteforvalter i avdøde Biskop Kroghs bo å ha innkassert og forvent boets tilhørende midler.²¹¹

I underretten ble sorenskriver Hansen dømt for brudd på kriminallovens kapittel 24, paragraf 20, 22 og 27. Han ble dømt til å avsettes embetet sitt og deretter være uverdigg til å bekle noe embete, bestilling eller ombud. Han ble også dømt til straffearbeid i 3 år og 2 måneder, samt å betale erstatning til Helgeland overformynderi, til statskassen og til det nordlandske Kirke- og Skolefond for de midlene som ble tatt fra Biskop Kroghs bo.²¹² Han ble pålagt til å erstatte omtrent 6000 spesidaler, som var summen av de underslåtte midlene.²¹³

Hansen anket saken videre i rettssystemet, til Trondheims overrett, men presiserte i sin anke at han gjorde dette for de andre som var innblandet i saken i større grad enn for seg selv. I overretten ble også Hansen dømt, men der underretten dømte ham etter kriminalloven kap. 24,

---

²⁰⁹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 85-86.

²¹⁰ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 86.

²¹¹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 86.

²¹² Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 86-87.

²¹³ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 192.

paragraf 20, 22 og 27, dømte overretten ham kun etter paragraf 28 og 29 i samme kapittel. Han ble også i overretten dømt til straffearbeid i 3 år og 6 måneder, samt til å betale erstatning til overformynderiet på 5461 spesidaler og 10,5 skilling, til statskassen 313 spesidaler og 33 skilling med renter av de 76 spesidaler og 119 skilling og 5 spesidaler 23 skilling som ble bestemt av underretten, samt av 48 spesidaler 32 skilling fra 3. April 1851.²¹⁴

Alle Hansens underslag i hans rolle som overformynder var henført under kriminalloven kapittel 24 § 22 av underretten. Hansen hadde også unnlatt å nevne i regnskapene og fortegnelsene mindre summer som var innbetalt til ham. Dette fant ikke overretten tilstrekkelig bedragerisk, med hensyn til at dette kunne tilskrives den uorden og skjødesløshet han hadde vist i sin helhet. Disse mislighetene ble dermed henført under kriminalloven kapittel 24 § 28 i overretten.²¹⁵ Dette var i motsetning til i overretten der, nevnt over, disse mislighetene var ført under § 22 av samme lovkapittel.

Overrettens behandling av auksjonsattestene gikk i stor grad ut på at det var en stor andel av dem som ikke kunne bevises at var utstedt. Hansen skal ha belastet 870 bo med 872 slike attester, men kun 17 attester kunne bli vist til å ha blitt utstedt. De øvrige 855 ble dermed henført under kriminallovens kapittel 24 paragraf 27, men ettersom attestene ikke var lovfestet eller nødvendige konkluderte overretten med at statskassen ikke hadde blitt gjort urett mot og lot dermed erstatningen bestemt av underretten på 114 spesidaler falle bort. Til boene som var fornærmede i saken fant overretten det upraktisk å tilkjenne noen erstatning, da flertallet av dem var oppgjorte og avsluttede.²¹⁶ Overretten behandlet også tiltalen mot Hansen om at han hadde endt opp med store summer etter skiftet av biskop Kroghs bo. Det ble ikke klart hvordan han hadde endt opp med disse midlene, men det ble antatt at han hadde forbrutt seg på loven, og det ble ført under kriminalloven kapittel 24 paragraf 29, samt paragraf 20.²¹⁷

I Høyesterett ble Hansen dømt etter kriminalloven kapittel 24 paragraf 20, 22, 27 og 28 til å bli satt til straffearbeid i tre år og seks måneder, samt til å bli fradømt embetet. Når det kom til

---

²¹⁴ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 87.

²¹⁵ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 88-92.

²¹⁶ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 92-93.

²¹⁷ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 93-94.

erstatning beholdt Høyesterett dommen fra overretten.²¹⁸ Grunnen til at paragraf 29 i kriminallovens kapittel 24 ikke ble anvendt slik som i overretten grunnet i at Høyesterett ikke så hvordan Hansen kunne ha kommet i besittelse av biskop Kroghs midler uten at dette hadde skjedd med samtykke fra vedkommende eller andre særegne omstendigheter. I underretten hadde dette tilfellet blitt dømt under § 27.²¹⁹

Dommen mot sorenskriver Hansen er en av de mest omfattende dommene i utvalget vårt. Han ble dømt etter hele fire paragrafer i Høyesterett, og til straffearbeid i tillegg til embetsfortapelsen. Likevel hadde sorenskriveren formildende omstendigheter i saken. Han skal når han overtok embetet hadde funnet overformyndervesenet og andre deler av forretningene i en så høy grad av uorden at det var nødvendig med et kostbart kontorhold.²²⁰ Dette kom mest sannsynlig av at han overtok etter sorenskriver Arndtsen, som også var skyldige i embetsforbrytelser.

---

²¹⁸ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 94.

²¹⁹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 94.

²²⁰ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 192.

Kapittel 4: Ulikheter og likheter mellom mislighets sakene

Dette kapitlet sammenligner sakene til de syv sorenskriverne. Først kommer vi til å omtale hvem som ser ut til å ha oppdaget embetsmislighetene, og om dette var som følge av proaktiv kontroll eller ikke. Dernest kommer vi til å diskutere tilfellene der sorenskrivere innehadde samme embete. Her kommer særlig Hansen og Arndtsens sak til å være sentral, ettersom begge ble tatt for misligheter mens de var sorenskriver i Helgeland sorenskriveri. Det er også flere av sorenskriverne som ble tatt for misligheter i sammenheng med rollen sin som overformynderiforvalter. Dette kommer til å være tematikken for underkapittel 4.3. Til sist i kapitlet kommer vi til å trekke fram omtalen av sorenskrivernes misligheter i pressen. Her er det spesielt kritikken i sammenheng med sorenskriver Arndtsens embetsmisligheter som kommer til å bli diskutert.

4.1 Hvem oppdaget embetsmislighetene?

Det er utfordrende å nøste opp i tilsynet med sorenskriverne, ettersom litteraturen på tematikken er såpass minimal. Dette er også likt for mange andre embeter i perioden. Norsk Retstidende kan fortelle oss en del om hvem som sørget for at embetsforbrytelsene ble avdekket. Her skal det sies at det varierer fra sak til sak hvor detaljert tidsskriftet er, og hva det omtaler i sin gjenfortelling av saken.

Vi har allerede tidligere i oppgaven omtalt hvem som skal ha hatt tilsynsmyndighet med sorenskriveren. Litteraturen på dette temaet er dessverre ikke så detaljert og nøyaktig som man kanskje skulle ønske. Det er klart at amtmannen hadde tilsynsmyndighet og et visst «personalansvar» ovenfor de underordenene embetsmennene.²²¹ Om dette faktisk gjaldt sorenskriveren er mer usikkert. Sorenskriverne var formelt sett ansatt av Justisdepartementet ettersom de var en del av rettsvesenet. Justisdepartementet hadde dermed også overansvaret for visse deler av sorenskrivernes forvaltningsområder, slik som overformynderiet og skiftevesenet, og hadde dermed tilsynsmyndighet på disse områdene.²²² Amtmannen hadde på sin side ansvar for å gjennomgå protokollene og tingbøkene til sorenskriverne.²²³ Dette tyder

---

²²¹ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 172.

²²² Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 95.

²²³ Kiil, *Arkivkunnskap: Statsarkiva*, 177.

dermed på at i den grad det fantes kontroll av sorenskriveren var dette et delt ansvar mellom amtmenn og sentralforvaltning.²²⁴

Kildematerialet vårt støtter opp om dette, og vi har flere ulike eksempler. I noen tilfeller virker det som om det var amtmanden som tok tak i saken når det var mistanke om embetsmisligheter. Dette gjelder blant annet i saken mot sorenskriver Munthe, i Øvre Telemarkens vestfjelske sorenskriveri. Flere klager mot Munthes embetsførsel først skal ha blitt rapportert til amtmanden i Bratsberg, Hans Jørgen Christian Aall. En av disse klagen kom fra lensmann Qvisling 25. september 1850, og to måneder senere kom en lignende klage fra Ole Klev. Embetsverket rundt i amtet skulle fungere som en forlengelse av amtmandsembetet. Om amtmanden selv ikke avdekket når det ble var misligheter eller ble gjort feil i embetsutførelsen kunne dette dermed få konsekvenser for ham. Om amtmanden ikke tok tak i disse klagen mot sorenskriveren kunne det dermed ha fått konsekvenser for ham selv.²²⁵ I Munthes sak var det ikke snakk om at det var amtmanden som først oppdaget embetsmislighetene. Undersøkelsene som ble gjort inn i hans embetsførsel var heller et resultat av klagen som ble gjort mot ham. Etter disse klagen, og beskjed fra amtmanden skal Justisdepartementet ha sendt ut et par betjenter for å undersøke forholdet. Disse betjentene skal ha brukt nærmere et år før de ga sin rapport om saken, og i denne anbefalte de å tiltale sorenskriveren for embetsmisligheter.

Det at Justisdepartementet sendte ut betjenter for å undersøke sorenskrivernes forhold er en gjenganger i nesten alle sakene. Det er også Justisdepartementet som ser ut til å være de som suspenderte sorenskriverne i de tilfellene der det blir sett på som nødvendig. I Munthes tilfelle anså utsendingene fra Justisdepartementet mislighetsanklagen for så alvorlige i lys av den viktige embetsstillingen han hadde, at de så på det som utilrådelig å la sorenskriveren forbli i embetet mens saken gikk rettens gang. På bakgrunn av dette ble han dermed suspendert. Dette var til tross for at uærligheten hans ikke var juridisk konstatert i form av en domfellelse, som de påpekte i høyesterettsdommen.²²⁶ Også sorenskriver Timme ble suspendert fra sitt embete for ulovlig sportulering, noe som tyder på at Justisdepartementet så alvorlig på denne typen

---

²²⁴ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 40.

²²⁵ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 203-204.

²²⁶ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol 19, 89.

embetsforbrytelser.²²⁷ Ettersom sorenskriverne i utgangspunktet var ansatt av Justisdepartementet gir det mening at det var de som avgjorde om de skulle suspenderes eller ikke.

Et annet eksempel omhandlende suspensjon av sorenskriverne er Arndtsens tilfelle. Etter at regnskapet til Arndtsen ble gjennomgått, og det ble funnet manglende beløp ble han bedt om å melde opplysninger og forklaringer innen tre uker. Etter at han ikke gjorde dette fikk han en ytterligere frist og ble truet med suspensjon og rettslig tiltale dersom han ikke fulgte opp anmodningen. Selv om det tok lang tid og flere frister utløp uten at sorenskriveren fulgte opp anmodningene fra departementet ble ikke Arndtsen suspendert eller tiltalt med det første. Kun etter at det hadde gått rundt ni måneder med utsettelse og manglende samarbeidsvilje ble sorenskriveren suspendert og tiltalt for mislige forhold ovenfor Helgelands overformynderi. Gjennom hele denne prosessen hadde amtmannen fungert som en slags mellommann mellom Justisdepartementet og Arndtsen. Amtmannen i Bratsberg gikk god for Arndtsen og så på ham som en «dugelig og hederlig mann» selv om regnskapene hans var uteblitt. Det ser ut til at dette var grunnen for at Justisdepartementet godtok den lange ventetiden, i hvert fall i begynnelsen.

Justisdepartementets hadde som nevnt tidligere et overordnet ansvar for overformynderiet og skiftevesenet, og at deres regnskaper ble gått gjennom og revidert. Dette bekreftes av kildematerialet vårt, både i saken mot sorenskriver Arndtsen og Hansen. Dette bygger opp om det Espeli beskriver i *Riksrevisjonens historie*. Nemlig at det var det enkelte departementet som hadde administrativt og økonomisk ansvar for sine regnskapsbetjener.²²⁸ Det var allikevel ikke alltid at det var selve revisjonen som avdekket mislige forhold. I saken mot Arndtsen kom de mislige forholdene fram ved revisjon av regnskapene, men i Hansens tilfelle er det noe mer usikkert hvorfor departementet fant det som nødvendig å undersøke tilstanden til overformynderiet og skiftevesenet i Helgeland. Ifølge Finne-Grønn skal det ha vært «ymtet om misligheter ved hans befatning med overformynderiet», men hvem som ymtet finnes det ikke noe informasjon om. Det at det kan være snakk om klager slik som i Munthes tilfelle, er mulig. Ifølge kilden virker det derimot som om tipset i Hansens situasjon gikk direkte til

---

²²⁷ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 681-682.

²²⁸ Espeli nevner dette i fotnote 122 i kapittel 2 angående Revisjonsdepartementets rolle i å avdekke en embetsmanns tidligere embetsførsel etter at det ble avdekket kassamanko.

Justisdepartementet, og ikke innom amtmannen. Med tanke på det ansvaret departementet hadde for det to institusjonene støtter informasjonen opp om det vi allerede vet fra litteraturen.²²⁹

Noe av ansvaret for å kontrollere sorenskriverens arbeid skal ifølge litteraturen også ha falt på amtmannen. Dette ansvaret handlet i størst grad om gjennomgang av protokollene og tingbøkene til sorenskriverne.²³⁰ Til tross for dette er det ifølge Norsk Retstidende mye som tyder på at amtmennene på grunn av overarbeid og dårlig kapasitet ikke klarte å prioritere dette ansvaret. Et eksempel på dette var amtmannen i Søndre Bergenhus Amt. Han skal ha vært for overlesset med egne forretninger til å gi sorenskriver Arndtsen den lovbestemte boten som skulle gis når sorenskriveren ikke leverte fra seg regnskapene sine i tide. Da sorenskriveren først et år senere begynte å bli bøtelagt, ble dette gjort av den daværende konstituerende amtmannen i Bratsberg.²³¹ Det var altså amtmannen ansvarlig for Arndtsens nåværende sorenskriveri, ikke det forrige, som endte opp med å ta på seg ansvaret for å bøtelegge sorenskriveren. Dette tyder på at det kan ha vært store forskjeller mellom amtmenn når det kom til hvor alvorlig de tok ansvaret med å kontrollere sorenskriverne.

Ut ifra kildegrunlaget vårt ser det dermed ut til at noen av amtmennene til en viss grad nedprioriterte kontrollen med sorenskriverne. Dette ser heller ikke ut til å få noen særlige konsekvenser for dem. Det skal også nevnes at i de fleste sakene mot sorenskriverne er amtmennene nevnt i liten grad. Deres involvering i sakene kan dermed være mye større enn det vårt kildegrunnlag viser. Det finnes også et eksempel i vår periode på at amtmannen var særdeles aktiv i domfellelsen av en sorenskriver. I Timmes sak var det nemlig amtmannen i søndre Trondhjems amt, Karelius August Arntzen, som utstedte ordren om at han skulle tiltales for embetsmislige forhold. Det var også amtmannen som anket saken videre i rettssystemet, da sorenskriveren kun ble dømt til bøter både i underretten og i overretten. Det skal nevnes at det ser ut til å ha vært Justisdepartementet som undersøkte Timmes embetsforhold før han ble tiltalt.²³²

---

²²⁹ Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie 1814-1844*, 95.

²³⁰ Flo, *Statens mann, fylkets mann*, 203-204; Kiil, *Arkivkunnskap: Statsarkiva*, 177.

²³¹ Morgenbladet, 1848. «Protokollkomitteens indstilling.», 25. september, side 3.

²³² Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 703.

4.2 Embetsforbrytelser i samme sorenskriverembete

Gjennomgangen av kildematerialet til sorenskriverne som var skyldige i embetsmisligheter viser mye overlapp, og en del sammenheng mellom de ulike sakene. Dette overlappet merkes særlig på hvilke distrikter som ser ut til å være hardest preget av mislige sorenskrivere og andre embetsmenn. Når sorenskriver Cappelens underslag av overformynderiet ble diskutert i Stortinget ytret stortingsrepresentant og prest Sverdrup «Det er få i vårt land som har vært så uheldige med sine embetsmenn som Sogn».²³³ Selv om Morgenbladets referat ikke går videre inn på hva Sverdrup mente med dette, tyder det på at embetsforbrytelser ikke var et uvanlig problem. I sorenskriveriet Ytre Sogn, som lå i Nordre Bergenhus amt, var Jens Munthe sorenskriver fra 1825-1833. I 1833 tok Johan Henrik Cappelen over og var sorenskriver der fram til sin død i 1850. Det finnes ikke noen kilder på at Jens Munthe drev med misligheter når han var sorenskriver i Ytre Sogn. I sitt neste embete i Øvre Telemarkens vestafjelske sorenskriveri fra, der han var sorenskriver fra 1833-1853, hadde han til gjengjeld en rekke klager rettet mot seg over en lengre periode. Det var også dette embetet han ble fradømt ved høyesterettsdom i 1853. Ettersom kildematerialet vårt ikke opplyser om Munthes embetsførsel i sitt første sorenskriverembete må det presiseres at vi ikke trekker noen konklusjoner. Det kan imidlertid spekuleres i om Munthes dårlige embetsførsel kan ha startet tidligere ettersom den var så omfattende som den var.

Det å flytte fra sorenskriverembete til sorenskriverembete var ikke uvanlig for sorenskriverne. Hver fjerde sorenskriver flyttet fra ett sorenskriverembete til et annet gjennom en yrkeskarriere.²³⁴ I vårt utvalg er litt over halvparten av sorenskriverne innom mer enn et embete i løpet av embetskarriæren. Flere av sorenskriverne vi tar for oss var også innom samme embete, som nevnt ovenfor. Til tross for at mislige sorenskrivere innehadde samme embete kan det være vanskelig å argumentere sier noe mer om embetskultur, i hvert fall i Munthes og Cappelens tilfelle. Det å gjøre seg skyldig for misligheter i mer enn ett sorenskriverembete i løpet av en yrkeskarriere må beskrives som mer uvanlig. Det finnes derimot unntak for dette, også i vårt kildegrunnlag. Dette gjaldt nemlig sorenskriveren Ole Arndtsen, som både var sorenskriver i Helgeland sorenskriveri og Bamble sorenskriveri, og viste seg å ha unndratt midler i begge embetene.

---

²³³ Morgenbladet, 1851. «Stortinget. Debatter i Stortinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai.

²³⁴ Næss og Falch, *For rett og rettfærdighet i 400 år*, 60.

Helgeland, i Nordland amt, var et annet sorenskriveri som ble styrt av flere mislige sorenskrivere. Her, i motsetning til i Ytre Sogn, hadde begge sorenskriverne foretatt seg misligheter i samme embete, rett etter hverandre. Ole Arndtsen var sorenskriver på Helgeland fra 1830-1842. Etter Arndtsen ble sorenskriver i Bamble var det Frederik Christian Hansen som overtok embete på Helgeland. Det at to sorenskrivere ble tatt for embetsmisligheter i samme sorenskriveri må ses på som oppsiktsvekkende, men kildegrunnet vårt sier ingenting om det. Det kan få oss til å sette spørsmål ved hva det var med dette embete som tiltrakk seg mislige embetsmenn. Eller kanskje problemet lå ved embete på Helgeland i seg selv.

Det siste poenget argumenterer Hansen for i sin rettsak. Etter at Arndtsen sluttet som sorenskriver i Helgeland sorenskriveri, og Hansen tok over skal embetet ha vært i stor uorden. Sorenskriver Arndtsen hadde som tidligere nevnt hverken avlagt det pliktige hovedregnskapet som overformynder for årene 1836 til 1840 eller de følgende årenes spesialregnskaper da han forlot embetsstillingen sin på Helgeland. Dette skapte ikke bare problemer for Arndtsen, som til slutt ble suspendert og tiltalt for forholdene. Under perioden Justisdepartement forsøkte å få tak i Arndtsen på bakgrunn av de manglende regnskapene, skal de til slutt ha fått en henvendelse fra den daværende sorenskriveren på Helgeland, Hansen.²³⁵ I henvendelsen fra sorenskriver Hansen spør han Justisdepartementet på hvordan han skulle forholde seg til at det manglet penger i overformynderiet. Samt at forvaltningen av overformynderiet hadde vært bekymringsverdige i 3 år.²³⁶

Arndtsens forvaltning av Helgeland overformynderi nevnes ikke direkte i dommen mot Hansen noen år senere, men sorenskriveriets forfatning ble trukket fram som en formildende omstendighet i saken mot ham.²³⁷ Dette støttes opp under av Finne-Grønn. Når Hansen overtok forvaltningen av Helgeland sorenskriveri skal han «ha funnet overformyndervesenet og andre deler av forretningene i en så høy grad av uorden at det var nødvendig med et

---

²³⁵ Jacobsen, *For lov og rett på Helgeland*, 191; Morgenbladet. 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

²³⁶ Morgenbladet. 1848. «Protokolkomiteens indstilling.», 25. september, side 3.

²³⁷ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol 23, 92-93.

kostbart kontorhold». ²³⁸ Med andre ord kan Arndtsens embetsmisligheter ha skapt en slik grad av uorden at Hansen fikk problemer med å rydde opp.

Det skal poengteres at det er lite informasjon å finne rundt den høye graden av uorden som fantes i sorenskriverembete når Hansen tiltrådte. Hansen ble heller ikke fritatt for ansvar på bakgrunn av den uordenen som fantes. Det som kan tenkes er at embetsmisligheter i slike tilfeller la til rette for ytterligere misligheter. Når forretningene allerede var i uorden kunne dette muligens ha senket terskelen for at sorenskriveren som overtok fortsatte med en lignende embetsførsel. Særlig med tanke på hvordan de begge ble dømt for lignende embetsforbrytelser, nemlig å ha underslått penger som tilhørte overformynderiet. Det skal presiseres at dette kun er spekulasjoner og ikke noe vi har håndfaste kilder på. Det som heller kan trekkes fram i Hansens tilfelle er at kontorholdet hans visstnok skal ha vært kostbart.

Som nevnt tidligere i oppgaven var kontorholdet noe sorenskriveren selv hadde eneansvar for, og han kunne ansette det antallet kontorbetjenter han selv måtte ønske. Lønnen til kontorbetjenter og fullmektigen gikk ut av sorenskriverens egen lomme, og hvem og hvor mange som skulle ansettes bestemte han fritt selv. ²³⁹ Dette førte til store forskjeller mellom sorenskriverier, der det var flere hensyn som ble tatt i betraktning fra sorenskriver til sorenskriver. Når Hansen overtok et embete der forretningene var i uorden, og som behøvde mye arbeid, var det hans oppgave å balansere prioriteringen mellom arbeidshjelp og sorenskriveriets inntekt. Hvorfor mislighetene hans hadde med et dyrt kontorhold å gjøre er usikkert, og heller ikke noe kilden opplyser om. Det kan også tenkes at Helgeland og Sogn ikke var distrikter med god tilgang på kvalifisert kontorhjelpe, men dette har jeg ikke klart å finne noen kilder på.

4.3 Sorenskriverens rolle som forvalter av overformynderiet

Som nevnt helt i begynnelsen av oppgaven hadde sorenskriveren mange ulike roller i distriktene. Det å være overformynderiforvalter var en av rollene sorenskriverne hadde i distriktene fram til 1857. Overformynderiet var en institusjon som styrte med de umyndiges formue, samt opptrådte på vedkommende sine vegne i rettslige sammenhenger. ²⁴⁰ I vår

---

²³⁸ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 192.

²³⁹ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 70-73.

²⁴⁰ Blangstrup og Halvorsen, *Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon*, Vol. 13, 1038-1039.

sammenheng var det sorenskriverens rolle i håndteringen av de umyndiges formue som i mange tilfeller viste seg å være problematisk. Fire av sorenskriverne vi tar for oss i denne oppgaven, Arndtsen, Cappelen, Timme og Hansen, gjorde seg skyldige i mislige forhold ovenfor overformynderiene. Kun en av dem, Hansen, ble dømt for dette forholdet. Arndtsen tok sitt eget liv etter at han ble tiltalt for misligheter i embetsførselen, og mislighetene til Cappelen ble ikke oppdaget før etter hans død. Dette skapte flere utfordringer, og framprovoserte en debatt om hvorvidt den norske staten hadde noe ansvar for sorenskrivernes embetsmisligheter.

I forbindelse med oppgjøret etter Arndtsens embetsmisligheter fikk problematikken for første gang i vår periode oppmerksomhet på Stortinget. Arndtsens dødfall etter at han ble tiltalt gjorde at saken mot ham aldri gikk rettens vei. Dette vanskeliggjorde arbeidet med å undersøke hvordan mislighetene hadde funnet sted, men det vanskeliggjorde også situasjonen for de fornærmede. Etter Arndtsens død sto boet hans i skifte i flere år, og de umyndige hadde ikke mulighet til å få utbetalt arven sin før prosessen var fullført. Flere anså dermed offentligheten for «å være moralsk forpliktet til å sørge for at et tap forårsaket av myndighetene ble erstattet eller at de i minste fall ble gitt nødvendig bistand for å påberope seg sin rett ovenfor alle de involverte».²⁴¹

På et stortingsmøte 17. august 1848 la justiskomiteen, i anledning av representant Johan Augustinussen søknad, fram en innstilling om utbetaling av statskassen for avdøde sorenskriver Arndtsens resterende ansvar til Helgelands overformynderi.²⁴² Augustinussen var fra Nesna i Helgeland og dette var hans første år på Stortinget.²⁴³ Søknaden hans omhandlet det at Arndtsens bo fortsatt sto i skifte, og om at staten burde ta ansvar for de umyndige som nå sto uten arven sin på grunn av sorenskriverens misligheter. Dette var til tross for at lovgivningen ikke inneholdt noen bestemmelser om at staten hadde subsidiært ansvar i slike situasjoner.²⁴⁴

---

²⁴¹ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling», 25. september, side 3.

²⁴² Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 6, 827-830.

²⁴³ Jenssen og Hoff, *Nesna Bygdebok: Nesna 1800-1920*, 108; Lindstøl, *Stortinget og Statsraadet*, 51.

²⁴⁴ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August; Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 6, 827-830.

Justisdepartementet, hadde holdt et foredrag 28. april 1848, der de ytret at boet til Arndtsen mest sannsynlig ikke var verdt nok til å tilbakebetale de kostnadene som sorenskriveren hadde tatt fra de umyndige. Til tross for dette fattet Stortingets justiskomité følgende innstilling til søknaden:

«Det af Repræsentant Augustinussen indgivne Andragende af 28de Februar d. A. om, at afdøde Sorenskriver Ole Arndtsens Ansvar til Helgeland Overformynderi, stort 4211 Spd. 3 ½ skilling, maa tillegmed det Beløb, som Rente-Restancerne maatte befindes at udgjøre, blive at udbetale af Statskassen mod eventuel Refution af Sorenskriverens Bo eller andre Vedkommende, – indvilges ikke.»²⁴⁵

Dette var en avgjørelse stortingsrepresentant Augustinussen var uenig i. Augustinussen synspunkt var at staten måtte ta ansvar for de tap som oppsto gjennom administrasjonen av de umyndiges penger. Særlig når det var de som hadde foreskrevet at de umyndiges midler skulle administreres på denne måten. Komitéen på sin side påpekte at det ikke fantes et lovbud som pålagte staten dette ansvaret, men Augustinussen mente at det var et prinsipp om «rett og rettferdighet».²⁴⁶ Han håpet dermed at søknaden kom til å få en bedre mottagelse på tinget, enn det den hadde fått i komiteen.²⁴⁷

Stortingsdebatten ble også gitt god plass i Morgenbladets stortingsreferater, som tyder på at også utenfor Stortinget var dette en oppsiktsvekkende sak.²⁴⁸ Det var to ytterpunkter representert i debatten. En del stortingsrepresentanter, som forslagsfremlegger Augustinussens, mente at staten hadde et moralsk ansvar til å erstatte tapet forårsaket av en statlig ansatt embetsmann. En større andel av Stortinget var til gjengjeld delte i sin mening. De så på situasjonen som uheldig, men mente at staten ikke hadde et subsidiært ansvar i slike situasjoner i likhet med komitéens innstilling.²⁴⁹

---

²⁴⁵ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August.

²⁴⁶ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August, s. 1.

²⁴⁷ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August, s. 2.

²⁴⁸ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August.

²⁴⁹ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August.

Det var enighet blant stortingsrepresentantene om at situasjonen med misligheter i overformynderibestyrelsen var høyst beklagelige, og flere var redd for at det svekket tillitten til den offentlige administrasjonen. Staten var likevel ikke rettslig forpliktet til å erstatte tapet de umyndige hadde lidt, og om Stortinget gikk inn for å dekke summen var flere av stortingsrepresentantene redd for at dette kunne etablere et prinsipp om at staten dekket tapet i slike saker.²⁵⁰

Det fantes på den andre siden argumenter for at staten skulle ha et erstatningsansvar, om enn et moralsk, som uttrykket av Augustinussen. Arndtsens skifte var på dette tidspunktet enda ikke oppgjort, og justisdepartementet hadde som tidligere nevnt ansett det for usannsynlig at boet kom til å dekke tapet. Det at skifter ofte tok lang tid, og at dette ikke nødvendigvis var noe de umyndige kunne vente på var også et poeng som særlig ble argumentert for av stortingsrepresentant Adolf Bredo Stabell. Han var redaktør for Morgenbladet og en kjent liberal opposisjonspolitiker på denne tiden.²⁵¹ Han mente at det var regjeringen og justisdepartementet som i utgangspunktet hadde skyld i at underskuddet hadde oppstått, og at de dermed også hadde et ansvar. Han mente derimot ikke at staten skulle stå ubetinget til ansvar for slike hendelser, ettersom dette kunne gjøre at statskassen fikk problemer i det lange løp.²⁵² Til tross for å ta til orde for krass kritikk av regjeringen var der dermed ikke slik at opposisjonen i dette tilfellet var enig i at staten skulle ha et erstatningsansvar.

Stortingsrepresentant Carl Valentin Falsen, broren til «grunnlovens far» og tidligere generalprokurør Christian Magnus Falsen,²⁵³ kunne heller ikke love å stemme for forslaget. Dette var mye av samme grunn som Stabell. Om man stemte for Augustinussen forslag ville man nemlig etablere et prinsipp om hvordan slike saker skulle håndteres. Dette prinsippet visste man ikke hvor kunne lede i framtiden.²⁵⁴

Stortingets beslutning i 1848 var som nevnt til syvende og sist det samme som komitéens innstilling. Søknaden om at tapet skulle bli utbetalt av statskassen mot en eventuell refusjon

---

²⁵⁰ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August, s. 2.

²⁵¹ Storsveen, «Adolf Bredo Stabell», *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 26. april 2022.

²⁵² Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19. August.

²⁵³ Bratberg, «Carl Falsen», *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 13. april 2022.

²⁵⁴ Morgenbladet, 1848. «Stortinget.», 19, s. 2. August.

av skriverens bo eller andre vedkommende, ble ikke innvilget.²⁵⁵ Noen videre løsning på situasjonen blir ikke nevnt. De umyndige var med andre ord være svært dårlig beskyttet mot konsekvensene av embetsmisligheter.

I sammenheng med Cappelens underslag av umyndiges midler kom Stortinget i 1851 til en annen konklusjon. Forslaget, denne gangen framsatt av stortingsrepresentant Sverdrup, ble innvilget, og stilte 2000 spesidaler til regjeringens disposisjon for å dekke de tap som kunne bevises å være påført de umyndige i Ytre Sogn sorenskriveri. Tapet skulle vel og merke kun dekkes av regjeringen dersom verdien av boet til Cappelen ikke skulle vise seg å være tilstrekkelig.²⁵⁶ Det skal her nevnes at det var snakk om et mindre beløp, på kun 2000 spesidaler imot rundt 4200 spesidaler som hadde vært tilfelle hos Arndtsen. Dette kan ha vært en av grunnene for hvorfor Stortinget kom til en annen beslutning.

I stortingsdebatten angående Arndtsens sak ble det også ytret et ønske om å reformere den gjeldende lovgivningen til overformynderiet så snart som mulig for å ytterligere betrygge de umyndiges midler.²⁵⁷ Overformynderivesenet ble senere reformert, og fjernet fra sorenskriverens ansvarsområde i 1857. Overformynderstyret på landet skulle nå bli organisert på linje med overformynderi i byene. To overformyndere fra hvert tinglag og i hvert ladested ble valgt med eget formannskap.²⁵⁸ Dette, i sammenheng med uttalelsene i Stortinget, kan tyde på at staten så på denne problematikken som et midlertidig problem som de allerede jobbet med å finne en løsning på. Etter at Hansen ble dømt for mislig embetsførsel i forbindelse med overformynderiet på 1850-tallet var det ingen flere slike dommer, men da var heller ikke sorenskriverne lenger overformynder i distriktene. Samlet sett bygger dette opp under den spesialisering av statsapparatet som fant sted på 1800-tallet.²⁵⁹

---

²⁵⁵ Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 6, 827-830.

²⁵⁶ Morgenbladet, 1851. «Storthinget. Debatter i Storthinget den 14de Mai.» side 1, 16. mai; Stortingsforhandlinger 1851, Vol. 13 Nr. 7, 149-157.

²⁵⁷ Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 6, 829.

²⁵⁸ Lokalhistoriewiki. «Overformynderi». Hentet 12. mai 2022.

²⁵⁹ Benum og Hovden, *Sentraladministrasjonens historie 1845-1884*, 412-415.

4.4 «Et ulykkelig offer for en fordervelig mangel på alvorlig kontroll»

I arbeidet med å nøste opp i Arndtsens sak kom jeg over et par artikler fra Morgenbladet der sorenskriverens misligheter ble omtalt. Dette var særlig i forbindelse med at saken kom opp i Stortinget to år etter Arndtsens død, da overformynderienes tap og mulige erstatning ble diskutert. Utenfor denne saken hadde jeg i utgangspunktet ingen planer om å gjøre en undersøkelse av hvordan sorenskrivernes embetsmisligheter ble omtalt i avisene. Men ettersom reaksjonene på Arndtsens sak var såpass sterke, bestemte jeg meg for å gjøre noen undersøkelser av avisomtalen rundt de andre sorenskriverne.

Disse undersøkelsene ble gjort gjennom nasjonalbibliotekets digitale avisarkiv. For å begrense irrelevante treff i så stor grad som mulig brukte jeg søkeordene «sorenskriver» og navnet på den relevante sorenskriveren. For å hindre mengden notiser skrevet av sorenskriveren selv og publisert i avisene, begrenset jeg også søkene for tidsrommet rundt sorenskriverens høyesterettsdom. I sorenskriver Cappelens tilfelle søkte jeg etter aviser utgitt mellom hans død, og litt etter omtalen av embetsførsel hans i Stortinget.

I Cappelens tilfelle har jeg ikke klart å finne noen omtaler av saken hans utenom i sammenheng med stortingsdebatten som jeg allerede har diskutert. Sorenskriver Preus sin sak ser ut til å ha blitt trukket fram i noe større grad, selv om dette i stor grad kun er informasjon tatt fra Retstidende, og ikke er kommentert på av redaksjonen på noe vis. Her er det mest fremtredende eksemplet Morgenbladet, som ga en gjenfortelling av saken store deler av forsiden 6. november 1851.²⁶⁰ Andre aviser omtalte kun saken med en setning eller to i sin spalte om rettsavgjørelser fra Høyesterett. Morgenbladet ga også sorenskriver Hansens sak god plass på førstesiden. Men også dette var kun en gjenfortelling av saken slik den ble omtalt i Retstidende.²⁶¹ Heller ikke de resterende sorenskriverne omtales med mange ord, og der dommene mot dem omtales er det snakk om korte notiser heller enn kritikk.

Sorenskriver Arndtsens tilfelle virker dermed å være et unntak. Her var kritikken stor i forhold, både i avisomtalen og i Stortinget. Denne kritikken kan si noe om hvordan samtiden reagerte på sorenskrivere tatt for embetsmisligheter, selv om det er oppsiktsvekkende at han er den eneste av de syv.

---

²⁶⁰ Morgenbladet. 1851. «Høyesteretsdommen mod Sorenskriver Preus.», 6. november.

²⁶¹ Morgenbladet. 1858. «Høyesteret.», 1. mars.

Når det kom til redaksjonelle meninger om Arndtsens sak, var det fokus på flere aspekter. Først og fremst ble sorenskriver Arndtsen kritisert. Særlig i Holmestrandsposten ble han omtalt med krasse ord. Kritikkk var til gjengjeld like mye mot departementet som hadde ansatt ham, men også på Arndtsens karakter. Han manglet ifølge avisen «en af de vigtigste Evner for en Mand i saa store og indbringende Embeder, som han har havt, nemlig Kraft, Hurtighed og Ferdighed i at expedere sig.»²⁶² Om man var sorenskriver kunne man ikke, ifølge skribenten, drive med «Langsomhed og Søleri». Da skulle man ikke klare å få en slik prestisjefylt og viktig jobb.²⁶³ To år etter Arndtsens død, da saken ble diskutert i Stortinget trakk kontrollkomiteen den fram som «et eksempel på hvilke slette følger slapp kontroll med statens embetsmenn lett kan bringe». Flere av stortingsrepresentantene var også bekymret for at saken svekket tillitten til den offentlige administrasjonen.

Saken hans framprovoserte kritikkk av hvordan embetssystemet var organisert. Den 4. mars trakk Holmestrandsposten saken fram som et eksempel på det de anså som stort problem ved systemet, nemlig at sorenskriverne skulle være overformyndere samtidig som de var sorenskrivere.²⁶⁴ Men til syvende og sist var kritikken fokusert mot Justisdepartementet og dets kontroll med sorenskriverne. Morgenbladets kritikkk dagen etter satt søkelys på Justisdepartementets håndtering av situasjonen. Sorenskriveren ble til og med omtalt som et offer i situasjonen, heller enn den store synderen.²⁶⁵ Om departementet hadde drevet med skikkelig kontroll hadde ikke situasjonen oppstått i utgangspunktet ifølge avisen.

Skribenten mente at om departementet eller den vedkommende revisor hadde oppfylt plikten sin og botlagt Arndtsen, og passet på at han ikke hadde et etterslep på regnskapene sine, hadde ikke situasjonen oppstått. Da hadde man fortsatt hatt en lykkelig embetsmann, og de umyndige hadde ikke tapt tusenvis av spesidaler.²⁶⁶ Ifølge skribenten hadde ikke departementet tatt tak i saken før forsømmelsene var så alvorlige at det var uopprettelige feil

---

²⁶² Morgenbladet, 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars.

²⁶³ Morgenbladet, 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars.

²⁶⁴ Holmestrandsposten, 1846. «Holmestrand, den 3die Marts», 4. mars.

²⁶⁵ Morgenbladet, 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars.

²⁶⁶ Morgenbladet, 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars.

som var begått. Arndtsen ble sett på som et «ulykkelig offer for en fordervelig mangel på alvorlig kontroll».²⁶⁷

*Men først da Restancerne og Forsømmelsen bleve uoprettelige, uoverkommelige, først da var det Revisors og Departementets Tid at røre paa sig. De have dog heller ikke i den sidste Tid forhastet sig, thi det er vel over et Aar siden der var Tale om Nødvendigheden af det nu endelig foretagne afgjørende Skridt, at knuse det ulykkelige Offer for en fordærvelig Mangel paa alvorlig Kontrol.*²⁶⁸

---

²⁶⁷ Morgenbladet, 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars.

²⁶⁸ Morgenbladet, 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars.

Kapittel 5: Mislighetssakene i rettssystemet

Dette kapitlet kommer å omhandle rettsbehandlingen av de fem mislighetsdommene. Hva kan de samlet fortelle oss om behandlingen av embetsforbrytelser i rettssystemet mellom 1846 og 1857? Kapitlet er delt i to. Først kommer vi til å se på skjerping av straffene for embetsforbrytelser og hvordan dette kan knyttes opp mot Høyesterett og Kriminalloven av 1842. Deretter kommer vi til å ta for oss hvem det var som drev sakene helt til øverste rettsinstans, og hva grunnen kan ha vært for dette.

5.1 Kriminalloven av 1842 og Høyesteretts skjerping av straffene

Alle høyesterettsdommene mot sorenskriverne er gjengitt i Norsk Retstidende. Det kan gi en indikasjon på at det var dommer som redaktørene av tidsskriften anså som viktige og presedensskapende. De dannet et mønster for hvordan senere og lignende avgjørelser skulle tas. De fem høyesterettsdommene kan også ses i en større sammenheng, som en fortsettelse av den rekken med dommer mot embetsmenn på 1830- og 40-tallet, som omtalt av Espeli.²⁶⁹ På grunn av tidspunktene for de fem høyesterettsdommene, kan man samtidig se på dem i sammenheng med kriminalloven av 1842. Kriminalloven ga nemlig staten et nytt verktøy i domfellelsen av forbryterske embetsmenn.

Den første høyesterettsdommen som falt med utgangspunkt i kriminalloven av 1842 var mot postmester Christian L. Hirsch i 1846. Saken mot ham var i utgangspunktet tenkt å bli behandlet etter Kammerrettsordningen av 1720. Men regjeringsadvokaten sørget for at den ble behandlet etter kriminalloven ettersom den nye loven hadde strengere strafferammer for slike tilfeller.²⁷⁰ De strengere strafferammene og et ønske om å skape presedens angående mislighetssakene mot sorenskriverne kan dermed være grunnen til at så mange av disse sakene gikk til Høyesterett. Det kan også være grunnen til at det er så mange høyesterettsdommer mot samme type embetsmenn i en relativt kort periode.

Det er ikke kun bruken av kriminalloven som tyder på at det fantes et ønske om å skjerpe straffene for embetsmisligheter. På begynnelsen av 1840-tallet var det flere eksempler på at

---

²⁶⁹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens Historie 1816- 2016*, 40.

²⁷⁰ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens Historie 1816- 2016*, 41.

ulike grader av underslag i embetet både ble straffet med straffearbeid og embetsfortapelse.²⁷¹ Vi kan dermed se sorenskrivernes høyesterettsdommer som en fortsettelse av den rekken av dommer som ble avsagt mot andre embetsmenn. Om man ser det slik var kriminalloven kun et ytterligere verktøy i statens verktøykasse mot embetsmislighetene.

I henhold til dommene vi tar for oss i denne oppgaven ble alle dømt etter kriminalloven i Høyesterett. Det kan tenkes at grunnen til dette var for å skape presedens i bruken av loven. Det ble også i flere tilfeller gjort endringer i lovgrunnlaget når sakene ble anket til Høyesterett. Som eksempel kan vi vise til dommen mot sorenskriver Preus. Både i underretten og i overretten ble han dømt etter kriminalloven kapittel 24 § 14, mens i Høyesterett ble han dømt etter kriminalloven kapittel 24 § 14, men også kriminalloven kapittel 11 § 2. Dette var fordi Høyesterett mente at alle tiltalepunktene gikk under kapittel 11 § 2 ettersom det fantes spor etter forandringene i protokollene han hadde endret ulovlig. Det var bare et tiltalepunkt som omhandlet «opprinnelige uriktige anførsler», og kun dette skulle gå under kapittel 24 § 14.²⁷² Dette er et godt eksempel på hvordan Høyesterett skapte presedens i hvordan man skulle dømme embetsforbrytelser etter den nye kriminalloven. Men dette var ikke det eneste eksemplet.

Sorenskriver Heiberg ble dømt for uforsvarlig utsettelse av domsavsigelsen i en draps og arrestsak. I Heibergs sak ble det gjort endringer i lovgrunnlaget allerede i overretten. I lignende saker ville det være aktuelt å straffe embetsmannen med embetsfortapelse. Men på grunn av Heibergs sykелighet og ellers rettskaffenhet som embetsmann ble det ikke ansett som riktig å straffe ham med annet enn bøter. Dette gjorde at tiltalene mot sorenskriveren fant under kriminallovens kapittel 24 § 2 og ikke § 5, som overretten mente omhandlet mer alvorlige tilfeller. På denne måten stadfestet dermed Høyesterett overrettens dom.²⁷³

Sorenskriver Hansens ble dømt for underslag av umyndiges midler, uriktige forklaringer og falsk regnskapsførsel ved høyesterettsdom 8. desember 1857.²⁷⁴ Hansens sak er kanskje det beste eksemplet på hvordan Høyesterett skapte en presedens på hvordan den nye

---

²⁷¹ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 40.

²⁷² Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1851 Vol 16, 634.

²⁷³ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1853 Vol 18, 199.

²⁷⁴ Olafsen, *Våre Sorenskrivere*, 212; Jacobsen, *For lov og rett på Helgeland*, 191.

kriminalloven skulle brukes, men her skal det også poengteres at loven på dette punktet ikke lenger var like ny. Gjennom hele rettsløpet ble Hansen kun dømt etter et kapittel i kriminalloven, nemlig kapittel 24 «Om forbrytelser i embetsførselen». De tre rettsinstansene mente derimot at embetsforbrytelsene hans falt under vidt forskjellige paragrafer. I underretten ble sorenskriver Hansen dømt etter kriminalloven kapittel 24 §§ 20, 22 og 27. I overretten ble han dømt etter §§ 28 og 29. I Høyesterett ble han dømt etter §§ 20, 22, 27, 28.²⁷⁵ Høyesterett var dermed uenig i både underrettens og overrettens dom når det kom til lovgrunnlaget. Samtidig ble det også gjort større endringer i straffeutmålingen.

Det var nemlig ikke bare lovgrunnlaget som man behøvde presedens for. Høyesterett hadde også en viktig funksjon for å vise hvilken straffeutmåling det skulle være for denne typen forbrytelser. I underretten ble sorenskriver Hansen dømt til å avsettes fra embetet sitt og deretter være uverdigg til å bekle noe embete, bestilling eller ombud. Han ble også dømt til straffearbeid i 3 år og 2 måneder, samt å betale erstatning til Helgeland overformynderi, til statskassen og til det nordlandske Kirke- og Skolefond for de midlene som ble tatt fra Biskop Kroghs bo.²⁷⁶ Overretten mente at sorenskriveren skulle dømmes til fire måneder mer straffearbeid, til å betale erstatning til overformynderiet, og til statskassen. Men de mente ikke at Hansen skulle fradømmes embetet. I Høyesterett ble straffeutmålingen mot Hansen derimot mye strengere. Hansen fikk den samme mengden straffearbeid som i overretten, 3 år og 6 måneder, men i tillegg ble han i Høyesterett fradømt embetet. Når det kom til erstatning beholdt også Høyesterett dommen fra overretten.²⁷⁷ Dette er dermed også et godt eksempel på hvordan Høyesterett skapte presedens for å skjerpe straffene for embetsforbrytelser i perioden.²⁷⁸

Denne tendensen til at sorenskriverne ble dømt til strengere straffer jo høyere de kommer i rettsinstansene, kan vi også se igjen i dommene mot de andre sorenskriverne. Preus ble kun dømt til bøter i underretten, men både i overretten og i Høyesterett ble han dømt til embetsfortapelse. Hos Timme, som ble dømt for annen gangs ulovlig sportulering, var de to første instansene enige om at sorenskriveren kun skulle straffes med bøter for

---

²⁷⁵ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 92-93.

²⁷⁶ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 86-87.

²⁷⁷ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 94.

²⁷⁸ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816- 2016*, 40-41.

embetsforbrytelsene sine. Da saken ble anket til Høyesterett ble han dømt til embetsfortapelse i tillegg til den erstatningen de lavere rettsinstansene hadde blitt enige om. Dette underbygger Høyesteretts tendens til streng straffutmåling på slike saker. Men det fantes også unntak for denne tendensen. Unntakene kan tyde på at Høyesterett ikke nødvendigvis var alene om å skjerpe straffene for embetsmisligheter. Munthe, som gjorde seg skyldig i å putte stempelgebyrer «i sin egen lomme», og ble nemlig dømt til embetsfortapelse i alle instanser.²⁷⁹

5.2 Hva gjorde at sakene ble anket til Høyesterett?

Med tanke på håndteringen av mislighetssakene, er det også interessant å se på hvem som drev sakene framover i rettssystemet og sørget for at de til slutt havnet i Høyesterett. Høyesterett skulle dømme i siste instans i alle andre saker enn de som gikk under paragraf 86 og 89 i Grunnloven. Ifølge Langeland hadde Høyesterett en vid jurisdiksjon. For saker som ikke var straffesaker ble nedre ankesum satt til 100 spesidaler for at ikke alle mulige småsaker skulle kunne ankes til Høyesterett.²⁸⁰

I de fem sakene vi har omtalt er det litt ulikt hvem som anket dem videre til neste instans. Gjennom Norsk Retstidende får vi dessverre heller ikke en forklaring på hvorfor dommene ble anket videre, og i noen av dem nevnes det heller ikke hvem som gjorde det. I flere tilfeller virket det som om at «det offentlige» ønsket embetsfortapelse som straffutmåling. Kilden gir ikke nærmere informasjon om hvem «det offentlige» er, men det kan tenkes at det som menes her er aktor. Noen saker omtaler situasjoner der amtmannen anker saken videre til neste instans. Hvem som er «det offentlige» er litt usikkert, og jeg kommer dermed til å omtale hvem som anker med lik ordbruk som i dommene.

I saken mot sorenskriver Preus var det «det offentlige» som anket saken videre fra første instans, da underretten kun dømte ham til å betale bøter.²⁸¹ I overretten, som dømte ham til embetsfortapelse, var det derimot Preus som anket saken videre til Høyesterett.²⁸² Dette er et mønster som går igjen. I flere av sakene anker «det offentlige» videre når sorenskriveren kun

---

²⁷⁹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 83- 93.

²⁸⁰ Langeland og Sandmo, *Siste Ord*, 261.

²⁸¹ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633.

²⁸² Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633.

blir dømt til bøter, eller lignede mild straffeutmåling. I Timmes tilfelle ble saken anket videre til neste rettsinstans av amtmannen både i underretten og i overretten. I begge disse rettsinstansene ble sorenskriveren dømt til kun å betale bøter for embetsforbrytelsene sine. I Høyesterett ble straffeutmålingen endret til embetsfortapelse.²⁸³

Sorenskriverne på sin side ønsker en så mild straffeutmåling som mulig, men ser ofte ut til å akseptere bøter. Det som kanskje er noe mer overraskende er at «det offentlige» i nærmere alle sakene mer eller mindre konsekvent gikk etter en straffeutmåling på nivå med embetsfortapelse. Unntaket for dette er Heibergs straffeutmåling, der det offentlige virker å være enig i boten på 200 spesidaler. I denne situasjonen var det Heiberg som anket saken videre til Høyesterett, men boten på 200 spesidaler forble. Dette underbygger ytterligere et poeng vi har argumentert for i tidligere underkapitler. Det var en gjennomgående vilje til å dømme embetsmenn, i vår tilfelle sorenskrivere, til strengere straffer for embetsforbrytelsene sine. Det hadde tidligere vært en mye høyere terskel for å bli fradømt stillingen sin,²⁸⁴ men i vår periode ser rettsapparatet ut til å bruke denne straffeutmålingen mer aktivt der de kunne.

---

²⁸³ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 703-704.

²⁸⁴ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens Historie 1816-2016*, 40-41.

Kapittel 6: Oppsummering og avsluttende tanker

6.1 Oppsummering

Det er som nevnt i begynnelsen av oppgaven ikke skrevet mye om embetsmisligheter i norsk historieforskning. Dette betyr at det er lite annen forskning å måle en slik oppgave som dette opp mot. Til tross for dette harmonerer funnene våre med det lille som allerede er skrevet på feltet. Dette er særlig tilfellet om man ser på nyere litteratur, som Espeli og Nilsens *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, samt Espelis «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?».

Mellom 1846 og 1857 var det syv sorenskrivere som gjorde seg skyldige i embetsmisligheter. Fem av dem ble dømt i Høyesterett. Ifølge Olafsen var det både før og etter på 1800-tallet svært få omfattende saker på dette nivået. I denne oppgaven har vi brukt de syv sorenskrivernes embetsforbrytelser som et utgangspunkt for undersøkelser rundt hvordan staten behandlet embetsmisligheter i perioden. Vi begynte diskusjonen i kapittel 4. Her diskuterte vi først hvem som oppdaget mislighetene. Deretter tok vi for oss hvordan noen sorenskriverembeter endte opp med flere forbryterske sorenskrivere, samt embetsmisligheter i sammenheng med sorenskriverens rolle som forvalter av overformynderiet. Til slutt undersøkte vi hvordan sorenskrivernes embetsmisligheter ble omtalt i pressen.

Perioden 1846-1857 er preget av at regjeringen og departementene tok mislighetssakene mot sorenskriverne på største alvor. Mye tyder også på at de hadde etablert prosedyrer for hvordan embetsmisligheter skulle håndteres. Mange av sorenskriverne ble blant annet suspendert fra embetene sine når mislighetene ble oppdaget.²⁸⁵ Dette forteller oss noe om hvor alvorlig justisdepartementet så på misligheter i embetsførselen. Det er til gjengjeld lite i våre undersøkelser som tyder på at justisdepartementet var direkte proaktive i sin kontroll av sorenskriverne.

Få av sorenskriverne ble tatt for embetsmisligheter som følge av justisdepartementets kontrollrutiner. I de tilfellene der regnskapsrevisjon var årsaken til at departementet oppdaget

---

²⁸⁵ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 132; Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 89; Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 682; Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1858 Vol. 23, 86.

mislighetene, var det ikke snakk om uanmeldte ettersyn eller kontroll. Justisdepartementets rolle var i størst grad etter at det allerede var reist mistanke mot sorenskriverne. Et av mange eksempler vi har på dette er sorenskriver Hansens sak, der Justisdepartementet fant grunn til å undersøke overformynderiet og skiftevesenets tilstand etter at det var «ymtet om misligheter ved hans befatning».²⁸⁶ Med dette kan vi si at revisjonsrollen i større grad var passiv, enn aktiv. I mange deler av sorenskrivernes virke var det også snakk om et delt ansvar mellom departementet og amtmannen. Men det er lite som tyder på at amtmannen var særlig proaktiv i kontrollen med sorenskriveren, i likhet med justisdepartementet. Enkelte amtmenn virket til gjengjeld å ha vært mer involverte enn andre i å få embetsførselen til sorenskriverne sjekket opp i. Dette gjaldt særlig når det kom klager direkte til amtmannen angående sorenskriverens embetsførsel. Et eksempel på dette er i sorenskriver Munthes sak, der det kom flere klager til amtmannen som amtmannen deretter tok videre til justisdepartementet.²⁸⁷

Flere av sorenskriverne vi har diskutert i denne oppgaven var også innom samme embete. I delkapittel 4.2 diskuterte vi hvorvidt noen embeter var mer utsatte for embetsmisligheter og hva som kunne være grunnen til dette. Sorenskriver Hansen, som tok over embetet til Arndtsen etter hans død, fikk det kostbare kontorholdet som en formildende omstendighet i sin dom.²⁸⁸ Det kan tenkes at tidligere embetsmisligheter i et embete la til rette for ytterligere misligheter senere. Når forretningene allerede var i uorden kan dette ha senket terskelen for at sorenskriveren som overtok fortsatte med lignende embetsførsel. I Arndtsen og Hansens tilfelle var det til syvende og sist overformynderiet som dette gikk utover.

Overformynderiet var en del av sorenskriverens embete som ofte var utsatt for mislig embetsførsel. Tre av sorenskriverne vi har omtalt ble tatt for mislige forhold i sammenheng med overformynderiet. I to av disse tilfellene var eventuell erstatning nødt til å bli hentet ut av boet til den avdøde sorenskriveren. Dette skape et ytterligere problem. Nemlig angående hvem som hadde ansvaret for at de umyndige fikk igjen midlene sine. Stortinget i 1848 og 1851 var delt på om man skulle gi kompensasjon i slike tilfeller, og tok to ulike avgjørelser med noen års mellomrom.²⁸⁹ Mye av diskusjonen omhandlet at staten teknisk sett ikke hadde

---

²⁸⁶ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 191.

²⁸⁷ Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1854 Vol. 19, 83-84.

²⁸⁸ Finne-Grønn og Mardal, *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905*, 192.

²⁸⁹ Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 6, 827-830; Stortingsforhandlinger 1851, Vol. 13 Nr. 7, 149-157.

et lovpålagt ansvar til å dekke slike kostnader. Det var imidlertid flere stortingsrepresentanter som mente at staten hadde et moralsk ansvar. Overformynderiet ble reformert etter at Hansen ble dømt i 1857,²⁹⁰ og debatten på Stortinget ser allerede i 1848 ut til å bære preg av planene om å gjøre om på systemet. Det nye systemet ser ut til å ha satt en stopper for at flere sorenskrivere undersøkte flere av umyndiges midler, men rundt det er det ikke gjort noen ytterligere undersøkelser.

I sammenheng med debatten rundt overformynderirollen til sorenskriverne fikk særlig Arndtsens sak mye omtale i avisene. Kritikken gikk ikke først og fremst på sorenskriveren selv, men heller på departementet som hadde ansatt ham. Både håndteringen av situasjonen, og hvorvidt de skulle ha oppdaget mislighetene tidligere ble trukket fram. Flere stortingsrepresentanter ytret også bekymring, og det ble ytret av kontrollkomitéen at Arndtsens sak var «et eksempel på hvilke slette følger slapp kontroll med statens embetsmenn lett kan bringe».²⁹¹ Til tross for denne omtalen har vi ikke klart å finne lignende offentlig kritikk av embetsførselen til de andre sorenskriverne, selv om høyesterettssakene mot dem ble omtalt kort i samtidens aviser. Dette kan være fordi disse sakene ikke ble diskutert i Stortinget (som vi vet om). Men det kan også hende at grunnen for den manglende kritikken og omtalen kom av at man ikke så sakene som så veldig kritikkverdige, eller nødvendig å kritisere. Det kan også være at man mente at staten gjorde det de skulle når embetsmisligheter ble avslørt.

Fem av sorenskriverne ble dømt i Høyesterett. I kapittel 5 drøftet hvordan mislighetssakene ble behandlet gjennom rettssystemet. Det at sakene havnet helt i Høyesterett indikerer i utgangspunktet at de var ansett som presedensskapende. Med andre ord så dannet de et grunnlag for hvordan slike saker skulle dømmes i fremtiden. Det at det etter 1857 gikk lang tid før en omfattende mislighetssak mot en sorenskriver skulle komme opp igjen kan også tyde på dette. Ettersom høyesterettsdommene ble avsagt rett etter innføringen av kriminalloven av 1842, tyder det også at det var behov for rettsavklaring i forbindelse med denne loven. Dette kan også trekkes fram som en grunn for hvorfor man ikke så mer omfattende dommer rundt dette resten av århundret.

---

²⁹⁰ Lokalhistoriewiki. «Overformynderi». Hentet 12. mai 2022.

²⁹¹ Morgenbladet, 1848. «Protokolkomiteens indstilling», 25. september.

Kriminalloven kan også ses på, både som et produkt og som en videreføring, av den strenge linjen som ble gjeldene for embetsmisligheter i perioden. Måten Høyesterett brukte det nye lovverket bygger opp om det samme argumentet. Villigheten til å dømme embetsmenn til embetsfortapelse var stor i Høyesterett, og «det offentlige» sørget ofte for å anke dommen når lavere rettsinstanser ikke tok i bruk denne straffen.²⁹² Tiden da embetsmenn slapp unna med kun en bot og en advarsel var dermed forbi. Loven sa også noe mer normativt om hvordan regjeringen, som var aktiv i dens utarbeidelse, så på embetsmislighetene.

6.2 Avsluttende tanker: Mot slutten av en gammel forvaltningskultur?

Embetssystemet etter 1814 var i stor grad en fortsettelse av det systemet som hadde vært under eneveldet, i hvert fall om man ser på lokalforvaltningen. Ettersom distriktet beholdt sin gamle oppbygning i den første tiden etter selvstendigheten, beholdt også sorenskriverne sin sterke posisjon i lokalsamfunnet. Også de økonomiske rammevilkårene for lokale embetsmenn skal ifølge Harald Espeli ikke ha endret seg vesentlig etter selvstendigheten i 1814. Men de organisatoriske endringene i sentraladministrasjonen var store.²⁹³ Det har dermed også vært argumentert for at problemene man hadde med embetsmisligheter i distriktene under eneveldet fortsatte en stund inn på 1800-tallet. Dette er også noe litteraturen ser ut til å bygge opp under.²⁹⁴

De første årene etter selvstendigheten slet staten med mange av de samme problemene som man hadde slitt med under eneveldet. Når man i tillegg tar med i beregningen den krevende økonomiske situasjonen den nye staten fant seg i,²⁹⁵ tok det en stund før den norske staten fikk begynt opprydningsprosessen. Denne oppgaven har vi pekt på at tiden mellom 1842 og 1860 ser ut til å være en «opprydningsprosess» når det kommer til embetsmisligheter, i hvert fall når det kommer til sorenskriverstanden. Et poeng særlig Olafsen legger vekt på i *Våre sorenskrivere*, er at det også skjedde et markant løft i den utdanning som ble krevd av

---

²⁹² Eksempler på dette kan både ses i saken til Preus og Timme. Den Norske Advokatforening. *Norsk Retstidende*, 1851 Vol. 16, 633-634; Den Norske Advokatforening, *Norsk Retstidende*, 1855 Vol 20, 703-704.

²⁹³ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 155-156.

²⁹⁴ Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 21; Teige, «Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814».

²⁹⁵ Steen, *Det frie Norge: På fallittens rand*; Espeli og Nilsen, *Riksrevisjonens historie 1816-2016*, 21.

sorenskriverne jo nærmere vår periode man kommer.²⁹⁶ Det kan få oss til å spørre om de sorenskriverne som ble tatt for misligheter representerte en gammel forvaltningskultur. For å se om dette kan være tilfelle vil det først og fremst være interessant å se på hvor gammel de sorenskriverne vi har tatt for oss var. Deretter kan det også være interessant å se på utdanningen deres, og om de for eksempel var utdannet i København.

Alle sorenskriverne vi tar for oss i vår periode var i sine eldre år da de blir tatt for embetsmisligheter. Arndtsen var 60, Preus 65, Timme 66, og Munthe 65 år gammel. Cappelen, Heiberg og Hansen var noe yngre, nemlig 55, 52 og 58 år. Flere av dem hadde også vært sorenskrivere i lang tid.

Arndtsen begynte som sorenskriver i Helgeland i 1830, og hadde hatt dette embetet i 16 år da han ble tiltalt for embetsmisligheter i 1846.²⁹⁷ Preus, hadde først vært sorenskriver i Ryfylket fra 1826 til 1841, og deretter i Vestre Nedenes fra 1841 til 1851.²⁹⁸ Samlet sett hadde han dermed vært sorenskriver i 25 år når han ble dømt i Høyesterett. Timme innehadde samme embete i lang tid, da han var sorenskriver i Strinden og Selbu fra 1826 og fram til han ble dømt i Høyesterett i 1855.²⁹⁹ Hele 29 år som sorenskriver i samme embete. Munthe ble utnevnt som sorenskriver i Yre Sogn i 1825, og her ble han i 8 år fram til 1833. Deretter var han sorenskriver i Øvre Telemarkens vestfjelske sorenskriveri fram til 1853 da han ble fradømt dette embetet.³⁰⁰ Til sammen var han sorenskriver i 28 år, der 20 av disse var i embetet han til slutt ble fradømt i Høyesterett.

Cappelen var sorenskriver i Øst-Finnmark fra 1826 til 1833 og i Ytre Sogn 1833 til han døde i 1850.³⁰¹ I alt var han sorenskriver i 24 år. Heiberg ble sorenskriver i Nordre Østerdalen i 1837, men hadde før dette jobbet som konstituerende sorenskriver i Bamble i syv år. Heiberg var sorenskriver i Nordre Østerdalen fram til 1858 da han ble byskriver i Bergen.³⁰² Da han ble dømt i Høyesterett i 1853 hadde han dermed vært sorenskriver i 23 år om vi regner med

---

²⁹⁶ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 18-23.

²⁹⁷ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 131-132.

²⁹⁸ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 314-315.

²⁹⁹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 363.

³⁰⁰ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 287-288.

³⁰¹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 164.

³⁰² Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 224.

tiden han var konstituerende sorenskriver. Hansen ble i motsetning til de andre sorenskriver relativt sent. Ikke før i 1842 ble han sorenskriver i Helgeland, et embete han ble avsatt fra ved dom i 1857.³⁰³

De fleste sorenskriverne hadde med andre ord innehatt slike embeter i mange år når de ble tatt for embetsmislighetene. Flere av dem hadde startet som sorenskrivere rundt 1826, da staten fortsatt holdt på å omstille statsadministrasjonen. Det kan dermed argumenteres for at flere av sorenskriverne hadde fått innflytelse fra en gammel embetskultur.

Når det kommer til utdanningen til de syv sorenskriverne, var det på en annen side få likhetstrekk. Arndtsen hadde dansk-juridisk eksamen, som han tok i 1810.³⁰⁴ Preus ser også ut til å ha gjort det samme, nemlig å ha tatt dansk-juridisk eksamen i 1810,³⁰⁵ mens Heiberg tok norsk-juridisk eksamen i 1819.³⁰⁶ Cappelen tok norsk-juridisk eksamen i 1822.³⁰⁷ Jeg har ikke klart å finne hvilken eksamen Munthe tok, kun at det var en «meget god juridisk eksamen».³⁰⁸ Hansen tok eksamen artium i 1817, og latinsk-juridisk eksamen med haud (nest beste karaktergruppe) i 1821.³⁰⁹ Ifølge det vi vet om Timme ser det ikke ut som om han hadde en juridisk eksamen, men at han var utdannet i militæret rundt 1806.³¹⁰

De syv sorenskriverne hadde dermed mange ulike former for juridisk eksamen, og andre typer utdanning. Men det er en større andel av dem som tok juridisk eksamen i norsk eller dansk. Dette ble ansett som å være den «enklere» juridiske utdanningen.³¹¹ Det er usikkert om dette forteller oss noe om kvaliteten på utdanningen deres. Ordningen om norsk juridisk eksamen var et nødtiltak fra 1815, for å skaffe staten nye embetsmenn.³¹² De tok i hovedsak de samme

---

³⁰³ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 212.

³⁰⁴ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 131-132.

³⁰⁵ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 314-315.

³⁰⁶ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 224.

³⁰⁷ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 164.

³⁰⁸ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 287.

³⁰⁹ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 212.

³¹⁰ Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 363.

³¹¹ Gran, *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911*, 95; Olafsen, *Våre sorenskrivere*, 19.

³¹² Gran, *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911*, 41-43.

juridiske fagene, og ordningen ble avskaffet i 1845.³¹³ Om en slik utdanning førte til en større sjansje for misligheter i embete er ikke noe vi har grunnlag for å hevde. Det skal også presiseres at noen av sorenskriverne hadde en utdanning som ble trukket fram som spesielt god.

Ettersom vi ikke har gjort en undersøkelse av hele sorenskriverstanden, er det vanskelig å lese noe ut av utdanningen til våre syv sorenskrivere. Vi vet ikke om vårt utvalg skilte seg markant ut fra resten av embetsstanden i juridisk utdanning. Det kan likevel argumenteres for at sorenskriverne som stand i denne perioden var på slutten av en omstillingsperiode, i likhet med andre deler av den statlige administrasjonen. Dette var i hovedsak fordi man på et nasjonalt nivå hadde en utvikling mot et mer «hederlig embetsverk» som argumentert for av Espeli.³¹⁴

Som nevnt tidligere var det i 1850 76 sorenskriverembeter i Norge.³¹⁵ Når vi i perioden 1846-1857 sitter med syv sorenskrivere som gjorde seg skyldige i misligheter, der fem ble dømt i Høyesterett for embetsforbrytelsene sine, er dette en betydelig andel. Ettersom denne oppgavens utvalg kun baserer seg på sorenskrivere som ble tatt for så alvorlige forbrytelser i embetsførselen at det kom til å prege deres ettermæle, må vi også ta høyde for at omfanget av misligheter trolig var enda større. Det at så mange saker gikk til Høyesterett i denne perioden er muligens heller en indikasjon på at det foregikk en opprydning i embetsverket. Særlig når vi tar høyde for at ingen mislighetssaker ser ut til å gå til Høyesterett etter den siste dommen i 1857.

I løpet av 1800-tallet ble det opprettet en rekke av statlige fagetater, og det var en vekst i den offentlige forvaltningen.³¹⁶ Gjennomgående kan vi snakke om at det skjedde en modernisering av statsforvaltningen. Oppryddingen i misligheter skjedde ikke på bakgrunn av uvarslet kontroll³¹⁷, men heller ved at de varslene som kom inn ble tatt alvorlig. Dette kan for eksempel ses i hvordan justisdepartementet konsekvent i de sakene vi har sett på, sendte ut

---

³¹³ Gran, *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911*, 204-206.

³¹⁴ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 176.

³¹⁵ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 57.

³¹⁶ Næss og Falch, *For rett og rettferdighet i 400 år*, 55.

³¹⁷ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 176.

betjenter for å undersøke sorenskriverne ved mistanker. De var også aktive i å suspendere sorenskriverne de hadde sterke mistanker mot, noe som videre underbygger vår konklusjon om at de så alvorlig på slike saker.

Straffeutmålingen i kriminalloven av 1842 viser til denne skjerpene tendensen i lovgivningen mot mislighetssakene. Men Høyesterett hadde allerede fra 1820-tallet vist en vilje til å avsette embetsmenn for embetsmislige forhold.³¹⁸ Ifølge Espeli var det regjeringen som var hoveddrivkraften bak loven, som representerte den viktigste lovbaserte innstrammingen mot embetsforbrytelser.³¹⁹ Og en innstramming var det virkelig. Vi har allerede diskutert i tidligere kapitler hvordan Høyesterett brukte kriminalloven til å skjerpe straffene for embetsmisligheter. Det var også en sterk villighet fra det offentliges side for å anke saken videre til Høyesterett i de tilfellene der lavere instanser ga sorenskriverne milde dommer. Det er sannsynlig at denne konsekvente linjen fra Høyesteretts side må ha skapt en økt aktsomhet i embetsførselen blant sorenskriverne. Det er også sannsynlig at det etter såpass mange dommer ble utarbeidet en rettspraksis på området, og at senere dommer muligens ikke behøvde å bli anket helt til Høyesterett.

Også Stortinget må kunne sies å ha hatt en innflytelse på denne utviklingen. Dette kan blant annet ses i den sterke kritikken som regjeringen og justisdepartementet fikk etter avsløringene rundt sorenskriver Arndtsens embetsmisligheter. Det at flere også var bekymret for at mislighetene svekket tilliten til den offentlige administrasjonen kan også ha gitt regjeringen og departementene ytterligere motivasjon for å ta tak i problematikken. På den måten kan man se på høyesterettsdommene mot sorenskrivere mellom 1846-1857 som et oppgjør med en gammel forvaltningskultur.

---

³¹⁸ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 177.

³¹⁹ Espeli, «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?», 177.

Kapittel 7: Kilder og Litteratur

7.1 Kilder

- Adresse-Tidende for Brevig, Stathelle og Langesund, 1851. «Brevig den 11. Oktober» side 2, 11. oktober. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_adresstidendeforbrevig_null_null_18511011_3_82_1
- Den Norske Advokatforening. Norsk Retstidende, 1851 Vol. 16: 628-634, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2019101481635_001
- Den Norske Advokatforening. Norsk Retstidende, 1853, Vol 18: 193-205, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2019101481631_001
- Den Norske Advokatforening. Norsk Retstidende, 1854, Vol. 19: 83- 93, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2019101481629_001
- Den Norske Advokatforening. Norsk Retstidende, 1855, Vol 20: 681-704, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2019101481627_001
- Den Norske Advokatforening. Norsk Retstidende, 1858, Vol. 23: 85-95, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2019101481621_001
- Holmestrandsposten. 1846. «Holmestrand, den 3die Marts», 3. mars. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_holmestrandsposten_null_null_18460304_4_18_1
- Kongeriget Norges Criminallov af 20de August 1842*. Skien: J. Melgaard. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016112127008
- Morgenbladet. 1846. «Christiania, den 4de Marts», 5. mars. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18460305_29_64_1
- Morgenbladet. 1848. «Storthinget.», 19. august. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18480819_30_232_1
- Morgenbladet. 1848. «Protokolkomiteens indstilling», 25. september. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18480925_30_269_1
- Morgenbladet. 1851. «Storthinget. Debatter i Storthinget den 14de Mai.», 16. mai. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18510516_33_136_1
- Morgenbladet. 1851. «Høiesteretsdommen mod Sorenskriver Preus.», 6. november. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18511106_33_310_1

Morgenbladet, 1853. «Finansdepartementets Foredrag om Statsregnskabet for 1851.» Punkt 30, 18. mai. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18530518_35_138_1

Morgenbladet. 1858. «Høiesteret.», 1. mars. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18580301_41_60_1

Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 6, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1848_part6_vol-a

Stortingsforhandlinger 1848, Vol. 12 Nr. 7, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1848_part7_vol-a

Stortingsforhandlinger 1851, Vol. 13 Nr. 7, 149-157. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1851_part7_vol-a

Stortingsforhandlinger 1857, Vol. 15 Nr. 8, side 82. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1857_part8_vol-a

Riksarkivet, Finansdepartementet, Oppebørselskontoret A, L0036 Sak mot sorenskriver Munthe, 1834-1858.

7.2 Litteratur

Bastiansen, Henrik Grue og Hans Fredrik Dahl. 2008. *Norsk mediehistorie*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Benum, Edgeir og Jan Hovden. 1979. *Sentraladministrasjonens historie 1845-1884*. Bind. 2. Oslo: Universitetsforlaget.

Berg, Ole T og Jon Gisle. «Stortingsforhandlinger». I *Store norske leksikon*. Hentet 30. april 2022. <https://snl.no/Stortingsforhandlinger>

Bjerva, Marthe og Pål Thonstad Sandvik. 2020. «Sorenskrivere i Høyesterett: embetsmisligheter blant norske sorenskrivere på 1850-tallet.» Bacheloroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <https://hdl.handle.net/11250/2775474>

Blangstrup, Christian og Jens Braage Halvorsen. 1902. *Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon: en nordisk encyklopædi. Vol 13: (Musikakademi-Pantheon.)*. Kjøbenhavn: Brødrene Salmonsens. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011021808101

Bratberg, Terje. «Carl Falsen». *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 13. april 2022. https://nbl.snl.no/Carl_Falsen

Det Norske Akademis Ordbok, s.v. «Mislighet». Hentet 22. april 2022. <https://naob.no/ordbok/mislighet>

- Egge, Gunder, Gunnar Brun Nissen og Johannes Dannevig. 1983. *Den dømmende makt: Domstolenes organisasjon og virksomhet 1814-1964*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eide, Martin, red. 2010. *En samfunnsmakt blir til 1660-1880*, bind 1 av *Norsk Presses Historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Espeli, Harald og Yngve Nilsen. 2015. *Riksrevisjonens historie 1816-2016*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Espeli, Harald. 2021. «Fra økonomiske misligheter til et webersk byråkrati?» I *Myten om det fattige Norge*, redigert av Jan Eivind Myhre, 147-192. Oslo: SAP Scandinavian Academic Press.
- Finne-Grønn, Stian Herlofsen og Magnus Mardal. 1928. *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660-1905: Biografiske opplysninger: B. 2 D. 2: De embedsmæssig utnævnte advokater 1814-1860 og prokuratorer 1814-1848: De embedsmæssig utnævnte prokuratorer 1814-1848. Vol. B. 2 D. 2*. Oslo: Den Norske Sakførerforening.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012120505067
- Flo, Yngve. 2014. *Statens mann, fylkets mann: Norsk amtmanns- og fylkesmannshistorie 1814-2014*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gran, Gerhard. 1911. *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911: Festskrift: 1: Universitetet Fra 1813 Til 1911 / Bredo Morgenstjerne*. Vol. 1. (Kristiania: Aschehoug)
- Imsen, Steinar og Harald Winge. 1999. *Norsk historisk leksikon: Kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*. 2. utg. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Jacobsen, Kjell. 1991. *For lov og rett på Helgeland: Sorenskriverembetet 400 år 1591-1991*. Sandnessjøen: Sorenskriveren i Alstadhaug. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007111901045
- Jenssen, Øyvind og Ellinor Moldeklev Hoff. 1998. *Nesna bygdebok: B. 2: Nesna 1800-1920: Fra prestegjeld til kommune*. B. 2. Nesna: Nesna Kommune.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013072438032
- Jusleksikon*. «Norsk Retstidende.» Hentet 30. april 2022.
https://jusleksikon.no/wiki/Norsk_Retstidende
- Kiil, Alf. 1969. *Arkivkunnskap: Statsarkiva. Vol. 3. Skrifter frå landslaget for bygde- og byhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Langeland, Nils Rune og Erling Sandmo. 2005. *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1965: B. 1: 1814-1905*. Oslo: Cappelen.

- Lindstøl, Tallak. 1914. *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914: B. 1 D. 1: Biografier A-K*. Kristiania: Steen'ske Bogtrykkeri. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006120500016
- Lokalhistoriewiki. «Overformynderi». Hentet 12. mai 2022. <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Overformynderi>
- Lorenz, Astrid. «Bernhard Dunker». *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 10. mai 2022. https://nbl.snl.no/Bernhard_Dunker
- Maurseth, Per. 1979. *Sentraladministrasjonens historie, Bind 1, 1814-1844*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mæland, Henry Johan. 2002. "Fra kriminalloven til straffeloven." *Tidsskrift for strafferett*, 2(4): 326-337. <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-9537-2002-04-02>
- Nissen, Gunnar Brun, Finn Hiorthøy og Karsten Gaarder. 1967. *Den dømmende makt: Domstolene og rettsutviklingen 1814-1964*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Næss, Hans Eyvind og Tor Falch. 1991. *For rett og rettferdighet I 400 år: Sorenskriverne I Norge 1591-1991*. Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius.
- Olafsen, Arnet. 1945. *Våre sorenskrivere: Sorenskriverinstitusjonen og sorenskrivere i Norge: Et bidrag til den norske dommerstands historie: 2: 1814-1927*. Vol. 2. Oslo.
- Rian, Øystein. 2003. *Embetsstanden i dansketida*. Utsyn & Innsikt. Oslo: Samlaget.
- Sandvik, Hilde og Anders Sandøe Ørsted. 2017. *Anders Sandøe Ørsted og den norske straffeloven Av 1842*. Oslo Studies in Legal History. Oslo: Akademisk Publisering.
- Schmidt, Julius August S. 1850. *Love, anordninger, tractater, resolutioner, kundgjørelser, departementsskrivelser, circularer m.m. for kongeriget Norge: Til brug for den lovstuderende: 2: 1832-1848*. Vol. 2. Christiania: Chr. Tønsberg. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006112001028
- Seip, Anne-Lise. 2005. *Nasjonen bygges: 1830-1870*. Vol. B. 8. Oslo: Aschehoug.
- Seip, Jens Arup. 1974. *Utsikt over Norges historie: 1: Tidsrommet 1814-ca. 1860*. Vol. F 300. Gyldendals Fakkelt-bøker. Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, Francis og Knut Mykland. 1978. *Den vanskelige frihet: 1814-1851*. Vol. 10. Oslo: Cappelen.
- Skeie, Jon. 1937. *Den norske strafferett: 1: Den almindelige del*. Vol. 1. Oslo: Norli.
- Steen, Sverre. 1953. *Det frie Norge: På fallittens rand*. Vol. [2]. Oslo: Cappelen.
- Storsveen, Odd Arvid. «Adolf Bredo Stabell». *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 26. april 2022. https://nbl.snl.no/Adolf_Bredo_Stabell

Stortinget, «*Registre til stortingsforhandlinger.*» Hentet 30. april 2022.

<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Administrasjonen/Avdelinger-og-seksjoner/Kunnskaps-og-dokumentasjonsavdelingen/stortingsarkivet/Registre-til-stortingsforhandlinger/#hovedregister>

Sunde, Jørn Øyrehagen. «Høyesterett». I *Store norske leksikon*. Hentet 6. desember 2021.

<https://snl.no/H%C3%B8yesterett>

Teige, Ola. 2006. "Kassemangel Og Malversasjon - Straffeforfølgelse av misligheter i det norske embetsverket under eneveldet." *Historisk Tidsskrift*, 85(2): 253-275.

<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2006-02-04>

Teige, Ola. 2015. "Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814." i *Den Rianske vending: Festskrift i anledning professor Øystein Rians 70 årsdag 23. februar 2015*, redigert av Finn-Einar Eliassen, 193-208. Oslo: Novus.

Tschudi-Madsen, Stephan og Åsta Brenna. 1998. *Norges Høyesterett*. Oslo: Aschehoug.

Østberg, Kai. 2018. "Norge Sett Fra Vrangsidene." *Heimen*, 55(4): 303-311.

<https://doi.org/10.18261/issn.1894-3195-2018-04-02>

